

PRVE KREDITNE USTANOVE ZA POMOĆ SELJAŠTVU U HRVATSKOJ - PRIMJERI SELA DRNJE I BRDOVEC (1873.-1883.)

THE FIRST CREDIT INSTITUTIONS FOR PEASANTS IN CROATIA - CASE STUDY OF VILLAGES DRNJE AND BRDOVEC (1873-1883)

Mira Kolar-Dimitrijević

Sveuč. prof. u mirovini
Draškovićeve 23
HR, 10000 Zagreb
mira.kolar@zg.t-com.hr

Primljeno/Received: 16. 7. 2010.
Prihvaćeno/Accepted: 18.10.2010.
Rad ima dvije pozitivne recenzije
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
UDK/UDC 311.56(497.5)192.193

Sažetak

Druga polovica 19. stoljeća je vrijeme uvršćenja robno-novčane privrede. Novac i kapital postaju dominantni za modernizaciju. Hrvatska pocijepana administrativno nije mogla pratiti brzi razvoj novčarskih ustanova Austrije i Mađarske, ali sujesna gdje leži mogućnost napretka, pokušavala je svojim skromnim sredstvima ipak stvoriti novčane, a onda i kreditne ustanove. Dok je Prva hrvatska štedionica, osnovana 1846., bila uspješna, male kreditne ustanove koje su osnivane u obliku zadruga ili udruga po malim mjestima imale su slabu mogućnost akumulacije i brzo su propadale pred navalom jačih i većih banaka i štedionica. U osnivanje prvih kreditnih ustanova bio je uključen dio plemstva i svećenstva. Osnivanje Brdovečke predujmione grofa Jure Jelačića, novodvorskog veleposjednika, 1873. godine odličan je, a i prvi primjer pokušaja da se plemićki i seljački posjedi saniraju na isti način na osnovi samopomoći, odnosno međusobnog pomaganja. Deset godina kasnije pokušao je to isto drnjanski župnik Ignjat Vimpošek koji je potaknuo bana Ladislava Pejačevića, inače slavonskog veleposjednika, da pošalje okružnicu s pravilima Brdovečke predujmione kao uzor kako treba osnivati takve zavode u Hrvatskoj i Slavoniji. U samom početku razvoj ovih kreditnih zavoda bio je spriječen radom dobro organiziranih štedionica i banaka koje su se počele osnivati tih godina, a i novčarskom krizom, pa je tijekom kasnijih vremena i zaboravljeno da je plemstvo i svećenstvo pokušalo izvući seljaštvo Hrvatske iz krize, a velik broj seljaka je potražio izlaz u iseljavanju iz zemlje ili odlasku u gradove i industriju. Dok je Brdovečku predujmionu detaljno istražio prof. Stjepan Laljak pred deset godina, drnjanska se do sada nije spominjala. U ovom radu su navedeni i neki elementi rada štedionica i banaka odnosno ustanova koje su se bavile kreditom do 1883. kada dolazi na bansku stolicu grof Khuen Hedérváry, ali je centralna pažnja stavljena na brdovečku i drnjanku predujmionu.

Ključne riječi: kredit zemljoposjednicima, grof Juro Jelačić, župnik Ignjat Vimpošek, predujmiona u Brdovcu, predujmiona u Drnju.

Key words: loans to landlords, Count Juro Jelačić, Parish priest rev. Ignjat Vimpošek, savings society in Brdovec, savings society in Drnje

1. Uvod

Kao i uopće financijska pitanja u Hrvatskoj su, u odnosu na političke probleme, još uvijek nedovoljno istraženi. Gubitkom tlake slabe veleposjedi, a to slabljenje zahvaća i crkvene posjede, te su se svi našli u krizi, koja je izbila punom snagom 1873. i potrajala dvadeset godina, te se u tom vremenu nastoji seljaštvo, svećenstvo i dio plemstva izvući vlastitim snagama uz pomoć akumulacije sitnog kapitala.

U našoj historiografiji posve su zanemareni pokušaji stvaranja malih kreditnih zavoda na principima samopomoći i udruživanja, i njihov mukotrpan i često neuspjeli put od nastanka do propasti. U ovom radu obrađena je povijest nastanka predumione u Brdovcu 1873. pod vodstvom grofa Jure Jelačića, podmaršala Trojednice i vlastelina u Novim dvorima, kao i pokušaj drnjanskog župnika Vimpošeka da preko banske vlasti proširi ove ustanove na širem području.

Hrvatska nije imala dovoljno unutarnje snage osigurati osnivanje domaćih novčanih zavoda i kreditnih institucija koje bi financirale razvoj domaće privrede, pa su mnogi pokušaji bili kratkog daha i bez većih rezultata. Vrijedno je ukazati na te pokušaje, jer oni pokazuju kako je politički sustav negativno utjecao na razvoj gospodarstva u Hrvatskoj i Slavoniji i doveo do gospodarskog zaostajanja u odnosu na razvijene dijelove Monarhije.

2. Razvoj kreditnih institucija do 1868 godine

Pokret 1848. godine nastao je radi slamanja apsolutizma i kako bi se otvorio put kapitalu i težnjama građanskog društva da ovlada privredom. I u "Zahtevanjima naroda" koje su donesene na narodnom saboru u Zagrebu 25. ožujka 1848. za tri ujedinjena kraljevstva Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju, jednoglasno je zaključeno da se za zasluge učinjene caru u krvavim danima ožujke revolucije u Beču 13.-14. ožujka 1848., zatraži pod točkom 15. osnivanje Narodne banke i vraćanje hrvatskih narodnih fondova i kasa koje su prenesene u Ugarsku, kao i pravo da same upravljaju svojim financijama, kojima će upravljati imenovani ministar financija. Zanimljivo je da među onih 12 prijedloga koji su podneseni caru 31. ožujka od poslanstva nema zahtjeva za Narodnu banku, a za taj novi tekst znamo zahvaljujući ministarskom savjetniku Mirku Ožegoviću.¹ Iako kralj Ferdinand nije ništa odgovorio poslanstvu, obećao je samo da će štiti hrvatsku narodnost i municipalna prava.² U svakom slučaju taj pokret je poništio sve pokušaje restauracije stanja u Habsburškoj monarhiji kakvo je bilo prije Bečkog kongresa 1815. i pokazao da se u vrijeme kada parne željeznice i parobrodi smanjuju udaljenosti u vremenskom smislu ne može više živjeti kao prije. Međutim ovo razdoblje nema obzira prema slabima i malima. Na mjesto novčanim reformama oslabljenih zemaljskih zaklada, ali i crkvenih i svjetovnih gospoštija koje su do tada posuđivale novac

¹ *Ethnographie der Oesterreichischen Monarchie von Karl Freiherrn v. Czernig*, III. Band, Wien 1835., 119-120.

² Tomislav MARKUS, *Hrvatski politički pokret 1848.-1849. godine. Ustanove - ideje - ciljevi - politička kultura*, Zagreb 2000., 69. Analizu tih predstavi provela je Aleksandra Kolarić.

potrebitima, nije u Hrvatskoj stvorena nova institucija te vrste, pogotovo stoga što je i Prva hrvatska štedionica osnovana 1846. od imućnih trgovaca, narodnjački raspoloženih, nije davala zajmove za zemlju, pa su ne samo seljaci već i veleposjednici ostali bez mogućnosti dobivanja zajma koji im je bio nužno potreban. Pomoć nije moglo pružiti plemstvo, ali ni svećenstvo, jer su se i njihovi posjedi gubitkom crkvene desetine, a i promjenom društvene klime našli u krizi. Prva hrvatska štedionica u Zagrebu je dominantna štedna ustanova u Hrvatskoj, ali ona štiti samo interese građanske klase.³

Poslije 1848. postalo je jasno i u Habsburškoj monarhiji da je došlo novo vrijeme financijskog i industrijskog kapitala u kojemu plemstvo nema veću ulogu. Austrijski car Franjo Josip pokušava udovoljiti zahtjevima naroda te mnogo obećava, da bi onda kroz dva ustava obećana prava sve više smanjivao, pokušavajući uspostaviti neoapsolutizam privredne i vladajuće elite. Ugrožen u tim pokušajima on se povezuje s krupnim austrijskim i stranim kapitalom, i započinje vladavina krupnog kapitala kojega u Hrvatskoj gotovo da i nema, jer je zbog krajiškog sustava gotovo izostalo razdoblje prvobitne akumulacije u rukama domaćih ljudi, a plemstvo u civilnoj Hrvatskoj nije bilo spremno da prihvati trgovinu kao dominantan posao novih vremena.

Već je ban Josip Jelačić je bio svjestan da nije dovoljno kmeta samo osloboditi desetine i kuluka, već da mu treba dati i neko stručno zanimanje kao i sredstva s kojima će taj obrt razviti, pa je u vrijeme dok ga Beč nije unizio na čast namjesnika, uspio donijeti više akata vezanih uz unapređenje obrtne djelatnosti. Međutim Bachov apsolutizam je zaustavio ostvarenje mnogih planova koji su već sazreli u glavama hrvatskih političara te je sve ovisilo o Beču, a iako se Hrvatska u vrijeme Bachovog apsolutizma osposobila za progresivniju upravu, do zapaženije modernizacije nije došlo zbog nedostatka kapitala u vremenu vraćanja ustava.

Trgovačko-obrtnička komora u Zagrebu, osnovana 1853., ali i Trgovački zbor, zahtijevaju utemeljenje Narodne banke u Zagrebu kako bi se moglo laganije doći do državnog kredita. I doista, čim je vraćen ustav mnogi su se privrednici, a i političari u Hrvatskoj ponadali da će laganije doći do kredita. Austrijska narodna banka dala je 1859. zajam od 200.000 forinti za manji posjed u Hrvatskoj s time da je raspodjelu tog kredita vodio posebni odbor na čelu s banom Josipom Šokčevićem, koji je ova namjenska sredstva brzo utrošio uz nadzor Državnog računovodstva. Podijeljeno je od 1. kolovoza 1859. do 31. listopada 1862. godine 398 zajmova od kojih su 44 zajma dobila plemićka dobra, a 354 zajma su dobile seoske zadruge. Od kamata je 1860. utemeljena Zaklada zemaljske realne vjeresione. No ubrzo se pokazalo da dobivatelji zajma ne vraćaju pozajmice, pa su pokrenuti brojni sudski postupci i imanja otišla na prodaju. Radi toga tražitelji zajma i nisu bili mnogobrojni. Zbog nedostatka sredstava podijeljeno je 1865. godine samo osam zajmova u iznosu od 1700 forinti pa je ostalo neispunjen 401 zahtjev. Namjesničko vijeće je u tom vremenu zatražilo od Hrvatskog sabora da se osnuje centralna vjeresijska zaklada. Sabor je ovaj zahtjev uvažio, ali je potvrda naišla

³ Agneza SZABO, Osnivanje i razvoj novčanih zavoda u civilnoj i vojnoj Hrvatskoj i Slavoniji 1846.-1880., *Historijski zbornik*, 38, Zagreb 1985., 40.; Igor KARAMAN, *Industrijalizacija građanske Hrvatske (1800-1941)*, Zagreb 1991., 117-125;

na odbijanje mađarskog ministarstva financija koja je odbila odjeljivanje hrvatskih zaklada od ugarskih.

Vraćanje ustava 1859. i saziv Sabora te obnavljanje županija potaknuli su lažne nade u Hrvatskoj da će doći do osnivanja vjeresijskog zavoda. Na Banskoj konferenciji o željeznicama 22. kolovoza 1862. analiziran je prijedlog o osnivanju kreditne ustanove u Zagrebu koji je sastavio glavni otpravnik osiguravajućeg društva "Hungaria" Gustav Pfeifinger. Međutim nije postojalo jedinstveno mišljenje kakav je vjeresijski zavod potreban Hrvatskoj. Barun Lazar Hellenbach je smatrao da taj zavod treba služiti ponajviše za davanje zajmova veleposjednicima. Antun Jakić kao predsjednik Trgovačko-obrtničke komore smatrao je da zajmovi trebaju poslužiti prvenstveno za pokretanje privrede. Stanovište da ovaj zavod treba omogućiti dobivanje kredita svim gradovima i svakom kreditno sposobnom hrvatskom žitelju ustalasio je privrednu scenu u Hrvatskoj. Hellenbach je dobio prednost te je dobio zadatak 18. studenog 1862. da ode u Peštu radi sastavljanja pravila za zemljišnu vjeresionu, ali tamo nije naišao na podršku, jer Mađari, a osobito slavonski veleposjednici, nisu bili zainteresirani za stvaranje posebnog hrvatskog vjeresijskog zavoda, jer su ionako svoje potrebe pokrivali u Ugarskoj zemljišnoj vjeresioni.⁴ Ideju da se zemaljski zajmovi mogu davati isključivo velikim zemljoposjednicima napao je Eugen Kvaternik, tražeći kredit za sve kreditno sposobne i kredita potrebite.⁵ Kvaternik je bio svjestan da Bachov apsolutizam nije osposobio seljaka za uspješnu konkurenciju, te da je mali seljački posjed potreban kredita, *"...jer ako se želimo ugnuti padu narodnjem treba se latiti svestranog rada: i budući da je rad diete marljivosti i štednje, marljivost pako i štednja dietca su umjerenosti, umjerenost moralnoga života. To je opet pobjeda naša jer je moralni život temelj sreće i blagostanja obiteljima, plemenom da i celim državam!"*⁶

Strossmayerov, Jankovićev, Bedekovićev i Rauchov poziv za potpisivanje dionica kojima bi se utemeljila "hrvatsko-slavonska vjeresiona" nije uspio, jer je upisano samo 1500 dionica odnosno 300.000 forinti, a trebalo je upisati barem dva milijuna forinti kako bi se stvorio zavod sposoban udovoljiti potrebama.⁷ No od osnivanja kreditne ustanove nije se odustalo. Nije uspio ni pokušaj grofa Miroslava Kulmera i baruna Levina Raucha 1865. da osnuju "Hrvatsku predplatnu izvoznju vjeresionu" s kapitalom od 2,000.000 forinti.⁸ To je slabilo privredne pozicije Hrvatske u međunarodnoj konkurenciji i ona zaostaje u izgradnji tvornica za prerađivanje poljoprivrednih sirovina, ali i u broju prometnica, iako je već uočena prometna važnost Hrvatske u kretanju prema Jadranskom moru.

I neki gradovi su pokušali osnovati svoj novčarski zavod koji bi davao i kredite. Zagrebačka županija je 1860. dostavila gradovima pravila i upute za rad štedionica, te su istaknuti Samoborčani među kojima su bili Ljudevit Šmidhen, Antun Lovrenčić, Milan Vizner, sin Ferde

⁴ Iskra IVELJIĆ, *Očevi i sinovi. Privredna elita Zagreba u drugoj polovici 19. stoljeća*, Zagreb, 2007., 66-69.

⁵ Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, *Sukob Eugena Kvaternika i baruna Lazara Hellenbacha oko stvaranja prvoga kreditnog zavoda u Hrvatskoj. Acta historico-oeconomica*, 18, Zagreb 1991., 59-74.

⁶ E. KVATERNIK, 143-144.

⁷ I. IVELJIĆ, N. dj., 71.

⁸ Igor KARAMAN, *Industrijalizacija*, 113. Iako je dobiveno odobrenje iz Beča ova banka nije osnovana, jer za nju nisu bili zainteresirani imućni veleposjednici Slavonije koji su se financijski vezali uz već razvijene mađarske financijske ustanove. Slavonski magnati su sudjelovali 1862, kod osnivanja "Zavoda za zemljinu vjeresiju" u Pešti gdje su namirivali svoje potrebe.

Livadića - Viznera, i drugi održali osnivački sastanak Samoborske štedionice 10. siječnja 1861. godine. Međutim od štedionice se odustalo kada se je spoznalo da su kamate ograničene na tri do pet posto glavnice, što znači da bi davanje takvih zajmova bio dobrotvorni rad, a ni jedan novčar nije htio raditi ako od toga nije imao zamjetne koristi. A korist je mogao ostvariti tek s kamatima od šest posto iako je posuđivao novac stvoren štednjom.⁹ To je bio glavni razlog radi čega su imatelji kapitala odustajali od osnivanja vjeresijskih zadruga, iako je Hrvatska dvorska kancelarija u Beču na čelu s Ivanom Mažuranićem zatražila još 1853. od Namjesničkog vijeća u Zagrebu da poradi na osnivanju vjeresijskih zadruga, a ovo je o tome obavijestilo županijske uprave.

No ipak su se osnivale gradske štedionice. Već 1868. osnovana je Varaždinska štedionica d.d., a upravitelj načelnikog ureda u Koprivnici moli 15. listopada 1870. ravnateljstvo Varaždinske štedionice da dobiju uvid u pravila kako bi i osnovali svoju štedionicu, koja je i osnovana, ali tek nakon što je 26. rujna 1872. stiglo odobrenje od mađarskog Ministarstva za poljodjelstvo, obrt i trgovinu, a onda i odobrena ponešto izmjenjena pravila. Tako je 6. studenog 1872, osnovana Dionička štedionica u Koprivnici u čijim se pravilima govori o štednji puka kako bi se "umnažala prištednja", ali nema ni riječi o davanju zajmova građanima, a dioničari su bili uglavnom ugledni građani. Ova štedionica krajem godine mijenja ime u Gradska štedionica u Koprivnici i glavna je ustanova akumulacije kapitala u Koprivnici i okolici.¹⁰ Varaždinska štedionica bila je osnovana 1868. na istom principu. Obje pomažu gradovima Varaždin i Koprivnica u modernizaciji grada i akumulaciji kapitala u rukama malobrojnih bogatih ljudi. G. 1871. je otvorena Čakovečka štedionica d.d., a 1872. Bjelovarska, Križevačka i Virovitička štedionica. Neke su štedionice obavljale poslove sa sredstvima županija i općina, pa je 1873., osnovana Varaždinska županijska štedionica, 1872. Donjomedimurska štedionica d.d. u Prelogu, itd. Ove ustanove su još uvijek imale određene kamate od 3-5 %, koji zbog rizičnosti poslovanja nisu garantirale unosno poslovanje ako bi se uložili davali u obliku zajmova, pa su se te ustanove ograničile na štednju kod koje su dioničari dijelili dobit, a ne davanje zajma odnosno "predujma", kako je bila narodna riječ za kredit. Kada je dopušteno da kamate budu i veće od pet posto i davanje zajmova postalo je unosan, ali često i špekulantski posao koji je mnoge doveo do prosjačkog štapa.

Stoga se vrlo brzo osjetilo nezadovoljstvo građana, pa čak i gradskih činovnika od ovih zatvorenih ustanova koje su služile samo umnažanju bogatstva malog broja ljudi. U Zagrebu je još početkom 1866. osnovano "Prvo štedno i predujmovno društvo Prvog obćeg činovničkog društva" radi davanja zajmova socijalno ugroženim činovnicima.¹¹ Kod koprivničke Gradske štedionice je 17. siječnja 1873. Hrvatsko-slavonsko-dalmatinska zemaljska vlada odobrila osnivanje štedionice koprivničke pomoćnice, koji je svojim članovima, a tih je bilo 463, već

⁹ Ivica SUDNIK, Samoborska štedionica, U: *100 godina bankarstva u Samoboru*, Samobor 1975., 10.

¹⁰ D. FELETAR, B. ŽAUHAR, *110 godina*, 20-23. Mislim da nisu osnovana dva zavoda koja su se kasnije integrirala već samo jedan. Do zabune je došlo radi potvrde pravila i kod Zemaljske vlade i kod zajedničkog Ministarstva poljodjelstva, obrta i trgovine u Pešti koje je Hrvatsko-ugarskom nagodbe iz 1868. preuzelo sve poslove bivšeg hrvatskog namjesništva iz Beča, proširivši djelatnost. Svakako je jedno vrijeme postajalo dvovlašće u gospodarskim pitanjima. Glavnica je ista od 400.000 forinti - M. ANDROIĆ, D. FELETAR, *Prilozi za povijest varaždinskog bankarstva*, Varaždin 1983, 19-25

¹¹ A. SZABO, Osnivanje i razvoj novčanih zavoda, 40.

na početku omogućavao uzajmljivanje određene svote uz dovoljno jamstvo i s kamatama od 7,5 %.¹² Dakako sve su se te ustanove brinule prvenstveno o građanima izostavljajući posve brigu za seljaštvo u okolici gradova. Kada su poslije 1873. kamate oslobođene ograničenja i Prva hrvatska štedionica u Zagrebu počela je odobravati male hipotekarne zajmove seljačkim zadrugama od 100 do 200 forinti austrijske vrijednosti, te su samo tijekom 1873. takav zajam dobile zadruge iz općina Desinec, Reka, Plešivica, Sv. Ana itd., ali je dosta zadruga i odbijeno. Zbog visoke potražnje za kreditom kamata na zajmove je rasla i mnogo iznad 6 %.¹³

To je svakako bio uzrok propasti jednog dijela srednjeg zemljišnog posjeda koje je držalo plemstvo u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Prvi puta susrećemo tako visoke kamate, što je bio poticaj osnivanju novčanih zavoda, ali i propast za one koji su se upustili u podizanje kredita s visokim kamatima. Kredit je 1873. bio vrlo tražen u Podravini jer je uslijed ukidanja varaždinske Vojne krajine, tj. Križevačke i Đurđevačke pukovnije, trebalo provesti prestrukturiranje društva, a to se nije moglo bez kapitala. Stoga upravo na tom području treba tražiti uzroke tako razvijenom novčarstvu Hrvatske i Slavonije poslije 1872., a osobito poslije 1882. kad je Vojna krajina u potpunosti razvojačena u cijeloj Hrvatskoj.¹⁴

U Vojnoj krajini osnovano je od 1870. do 1873. pet štedionica, ali je na njihovo poslovanje utjecala kriza, a na teškoće pokazuje i osnivanje Štednog i pripomoćnog društva u Vinkovcima te vjeresijske zadruge u Petrinji i Zemunu koje djeluju kao novčane ustanove, ali im je akumulacija kapitala mala i najveći promet imala je Štedionica u Zemunu koja je prva štedionica osnovana na području slavonske Vojne krajine.¹⁵ Međutim usprkos očekivanja ovi zavodi nisu mogli biti pokretači privrede, jer su banke u Mađarskoj i Austriji nerado davale kredit ovim bankama kao i uopće stanovništvu Vojne krajine, osobito na hipoteke.¹⁶ Vladajući krugovi u Beču, a i oni u Pešti smatrali su da je uloga Hrvatske samo prometna, tj. da kroz nju trebaju voditi željeznički i riječni putovi od Srednje Europe prema Jadranu, a povremeni istupi da se moraju pripisati umješnosti i znanju pojedinca da se izdigne iznad prosječnosti. Postojanje novčanih zavoda bez moći usporilo je pravodobni razvitak gospodarstva u Hrvatskoj. Zakašnjelo ubacivanje u već razvijeni novčani sustav Austrije i Mađarske nije pružalo Hrvatskoj veće izgleda, izuzev kod Prve hrvatske štedionice koja je izašla iz uskog okvira Zagreba, te se izvrsno prilagođivala društvenim promjenama zahvaljujući svojem vodstvu u kojem su bili najvještiji trgovci onog vremena. Koprivnica je prednjačila sa svoja tri zavoda pred drugim gradovima, ali je to vjerojatno posljedica otvaranja željezničke pruge Nagy Kanisza - Koprivnica - Zagreb, odnosno što 1873. je otvorena i pruga do Rijeke.

¹² D. FELETAR, B. ŽAUHAR, N. dj., 27.

¹³ A. SZABO, Osnivanje, 56.

¹⁴ To je umanjilo i važnost većine bratovština koje su imale proizvodnu svrhu, kao na pr. bratovština u Petrinji ili u Virju.

¹⁵ A. SZABO, Osnivanje, 57.

¹⁶ A. SZABO, Osnivanje, 58.

3. Kratak osvrt na razvoj novčarskih ustanova u Hrvatskoj od 1868. do 1973. godine

Godine 1868. ozakonjena je Ugarsko-hrvatska nagodba kojom je Hrvatska i Slavonija gospodarski gotovo potpuno razvlaštena i porezni i glavni gospodarski poslovi su predani mađarskim ministarstvima. Potražnja za novcem u Hrvatskoj postaje vrlo izražena, a budući da ga nitko nije stekao akumulacijom u ranijem vremenu svi su gledali spas u zajmovima kojima su već obilato mađarski novčarski zavodi opskrbljivali svoje građane u Mađarskoj. Uoči sklapanja Ugarsko-hrvatske nagodbe, Ugarski vjeresijski zavod u Pešti otvorio je vrata i Hrvatskoj te donio 8. rujna 1867. odluku da se sredstva mogu davati i Hrvatskoj kako bi pridobio glasove u Hrvatskom saboru kod izglasavanja Nagodbe. Zahvaljujući tome nastalo je nekoliko velikih novčanih zavoda 1868. i kasnijih godina. Tako Hrvatska eskomptna banka u Zagrebu, 1868. Hrvatska komercijalna banka 1872., ali kako i sami naslovi tih banaka kažu one su bile zainteresirane za financijske poslove trgovaca i tvorničara, a kredite nisu mogli dobiti poljoprivrednici, već samo vlasnici kuća i pokretnina,

Tek 1872. kada je objavljeno da štedionice mogu kamate propisivati i iznad 5 % posuđivanje novca postaje unosni posao, pa se osniva dosta banaka, ali novčani slom na bečkoj burzi 1873. zaustavlja dalje osnivanje banaka i štedionica jer novčarski poslovi postaju sve rizičniji, a i prijelaz sa srebrnog na zlatni standard je znatno usporen.

Razdoblje od 1868. do 1872. možemo okarakterizirati snažnim konjunktornim razvojem, te je u Monarhiji koncesiju otvaranja dobilo 1 005 dioničkih društava, ali je osnovano samo 665 zbog nedostatka osnovnog kapitala. Ponajviše je novih društava osnovano 1872 godine i to 661, a od ovih su 138 bile banke.¹⁷ Dakle svi su težili osnivanju novih novčarskih ustanova koje bi poput srca upumpavalo krv u slabi privredni život u odnosu na Njemačku i Francusku gdje se svakodnevno progres osjeća u svim privrednim granama koje su vezane uz vrijeme industrijalizacije. Međutim i one štedionice koje su se osnivale u Hrvatskoj ostvarivale su dobit prevelikim kamatima, ali stvoreni kapital nisu usmjeravale prema korisnim investicijama u proizvodnji već uglavnom prema trgovini i osiguravajućim društvima. Uoči revidiranja Financijske nagodbe u okviru Hrvatsko-ugarske nagodbe ponukale su Mađare da tijekom 1872. i 1873. izdaju nešto veći broj koncesija za osnivanje novih novčanih zavoda. Međutim već 9. svibnja 1873. dolazi do financijskog sloma bečke burze koja se odrazila na cjelokupno novčano tržište i povjerenje u vrijednosne papire i obveznice je znatno palo, a promet novcem se smanjio i usporio. Bili su pogođeni i mnogi veleposjednici iz Hrvatske koji su u loše vrijednosne papire uložili novac koji su dobili otkupom urbarijalne zemlje.

Štedionice, a i banke imale su točno određeno područje djelovanja i u uređenoj Austriji sve je bilo točno određeno. Zemlja seljaka nije mogla služiti za garanciju.

Mnoge gradske štedionice osnovane prije tog vremena propadaju odnosno integriraju se s drugima koje su osnovane na drugačijim pravilima i s mogućnošću propisivanja viših kamata. Zbog krize koja je u Hrvatskoj potrajala više godina, nove štedionice osnivaju tek poslije 1892. kada je osnovana Hrvatsko-slavonska zemaljska hipotekarna banka koja je služila kao

¹⁷ A. SZABO, Osnivanje, N.dj, 42.

krovnica institucija Zemaljske vlade, ali i kao veza između malih štedionica osnovanih u to vrijeme i Budimpeštanske kreditne banke. Poslovanje ovih novih banaka je mnogostruko uvećano i one su obavljale i štednju i davale zajmove i obavljale sve novčane transakcije. Uvjet kod njihovog osnivanja bila je suradnja s mađarskim financijskim ustanovama pa su u tome dobili prednost Židovi koji su dobrim dijelom doselili u sjevernu Hrvatsku iz Mađarske, donoseći sa sobom novac, znanje jezika i iskustvo u okretanju kapitalom. Osnovano je više štedionica s gradskim ili županijskim imenom kojima je svrha pomaganje domaćih trgovaca ili malih tvorničara, koji su se bavili preradom poljoprivrednih proizvoda. Godine 1872. osnovana je i "Opća zagrebačka štedionica i zalagaonica" i 1873. "Zagrebačka štedionica", ali su obje poslovale samo nekretninama i pokretnim stvarima i u tim novčanim zavodima seljak nije mogao dobiti kredit.

Poseban je slučaj Rijeke gdje se osniva nekoliko banaka i štedionica među kojima treba istaknuti "Pučku štedionicu", osnovanu 1873., s kapitalom od 60.000 forinti na čijem su osnivanju bili angažirani barun D. Vranjican i P. Burgstaller, koji u zajednici s F. Werlingom traže 1873. odobrenje za novčarski zavod "Credito mobiliare". Iz statutarnih razloga ovaj zavod nije tada osnovan kao što nije osnovana ni "Primorsko štedna banka" u Rijeci.¹⁸ Više sreće imalo je Albin Kiepach, razvojačeni časnik, ali i pripadnik veleposjedničke obitelji Kiepach iz Križevaca, u osnivanju Samoborske štedionice 11. siječnja 1873.¹⁹

U Osijeku koji je bio snažno povezan s mađarskim institucijama zahvaljujući svojem plemstvu, ali i općoj gospodarsko-trgovačkoj orijentaciji na putu od istoka prema Budimpešti, Osječani također već 1867. dobivaju dozvolu za osnivanje Prve osječke dioničke štedionice, ali ju je pretekla u osnivanju "Slavonsko komercijalna i eskomptna banka" osnovana 1869. zalaganjem Trgovačke i obrtničke komore i sa znatnim ulaganjem Franko-mađarske banke. "Slavonska središnja štedionica" osnovana je 1872, ali u osječkom Gornjem gradu djeluje od 1870. i "Slavonska opšta štedna zadruga" kao kreditna ustanova, "Essek-Unterstädter Sparkassa" u Donjem od 1871. te "Štedno društvo činovničke zadruge Austro-Ugarske" od 1872.²⁰ Podnesen je 1872. zahtjev i za osnivanje "Sisačke kreditne banke" 1872. te za "Sisačku pučku banku". Iz molbi podnesenih Ugarskom ministarstvu poljoprivrede, obrta i trgovine vidi se da je osobito mnogo molbi podneseno 1872. godine. No ne vidi se da su osnovani zavodi dobro poslovali do 1873. kada ih pogađa slom Bečke burze pa većina propada da bi ovu krizu preživio vrlo mali broj novčanih zavoda, pa je opet trebalo početi iznova u stvaranju i širenju bankovne mreže, ali na drugim osnovama i s jakom vezanošću za mađarski kapital. Godine 1873. u sjevernoj Hrvatskoj su djelovale četiri banke i 32 štedionice s uplaćenim dioničkim kapitalom od 2,904.000 forinti, ali je značajno da nije bilo niti jedne novčane ustanove u manjim mjestima, odnosno one koje bi bile blizu seljaštvu.²¹ Seljaštvo ne

¹⁸ I. KARAMAN, N. dj., 119-122.

¹⁹ Štedionica je bila dioničko društvo, a bavila se raznovrsnim novčarskim poslovima. (I. SUDNIK, N. dj., 11.) Samoborska štedionica uspjela se održati jer je bez nje napredak Samobora bio nezamisliv. Davane su vrlo visoke donacije i hrvatskim institucijama što je bilo moguće jer je Samoborska štedionica bila vrlo uspješna ustanova.

²⁰ *Izveštće trgovačko-obrtničke komore u Osijeku o narodno-gospodarstvenom stanju Slavonije do konca godine 1881., Osijek 1884., Tab. XX.*

²¹ I. KARAMAN, N. dj., 126.

videći izlaz iz krize koja se osjeća do 1896. godine, opterećeno zaduženjima koja su 1883. dovela i do Rambergovog komesarijata, izlaz nalazi samo u iseljavanju, što je onda otvorilo mogućnost naseljavanju stranaca na hrvatske prostore. Uglavnom se radi o štedionicama koje su kapitalom dobivenim štednjom kreditirale građanski sloj u ostvarenju njegovih investicija. Od osamdeset zahtjeva za dobivanje koncesija za osnivanje banaka, štedionica i drugih vjeresijskih zavoda na području sjeverne Hrvatske gotovo sve su bile od društava u gradovima ili trgovištima. Rijetko se spominje kreditiranje poljoprivrednika. Prvi takav slučaj imamo kod Karlovca iz kojega je 1873. podnesen prijedlog da se osnuje "Karlovačka obrtna, trgovačka i poljoprivredna kreditna banka" koji zahtjev je podnio M.M. Barako.²² Uglavnom se radi o gradovima.

4. Brdovečka predujmiona Jure Jelačića

Ova inicijativa je prvi pokušaj osnivanja mjesnih novčanih zavoda nakon što pokušaj osnivanja Hrvatske banke koji je istaknut u "Zahtijevanjima 1848" nije naišao na nikakav odaziv. Niknula je iz potrebe da se potisne strani i okupi domaći financijski kapital radi poticaja u poljoprivredi, ali i radi određenih vanpoljoprivrednih akcija na polju trgovine, prometa i industrijalizacije. Hrvatska se u okviru Austro-Ugarske monarhije našla u dvostrukoj potlačenosti. Iako je potpala pod Ugarsku ipak su mnoge stvari bile dirigitirane iz Beča, pa dovoljno financijskog kapitala nije imala ni Ugarska, a kamoli Hrvatska koje je bila podređena Ugarskoj. Osjećaj gospodarske podjarmljenosti bio je u Hrvatskoj teško podnošljiv, jer je bio uočljiv na svakom koraku, no narod u Hrvatskoj si nije mogao pomoći, jer je zemlja u gospodarskim pitanjima bila podređena Budimpešti.

Prve vjeresijske udruge su osnovane 1872 i do 1873. je osnovano 7 na području sjeverozapadne Hrvatske, dvije u Slavoniji i dvije u Srijemu.²³ Poput štedionica čija su pravila rađena po istom predlošku od 7. siječnja 1865. koji je Hrvatska dvorska kancelarija u Beču dostavila Namjesničkom vijeću u Zagrebu 3. ožujka 1865. i vjeresijske udruge su imale statute koje su rađene po t.zv. uzor pravilima. I plemstvo je pokušalo naći izlaz iz krize i u traženju izlaza pomišljalo je na pokušaj ponovnog prikupljanja sitnih kapitala i onda iz skupljene mase davanja zajmova najpotrebnijim imateljima zemlje bez obzira na klasni status. Pri tome hrvatsko plemstvo, zahvaćeno istim poteškoćama kao i seljaci traže isti put izlaska iz krize.

Iako su s ukidanjem kmetstva stvoreni preduvjeti za davanje kredita ipak je trebalo proći još jedno vrijeme da seljak postane kreditno sposoban. Desetinu je još šezdesetih godina 19. stoljeća svugdje zamijenila zemljarina nakon što je posjedovanje zemlje određene vrsti postalo kriterij za odmjeravanje porezne obveze. U Dalmaciji je Zakon o odmjeravanju zemljarine donesen 24. svibnja 1869., ali bez Zakona o osnivanju zemljišnika (gruntovnice) donesene 10. veljače 1881. nije bilo moguće odmjeravati točno i pošteno što posjednik zemlje treba platiti odnosno koliko mu vrijedi imetak. U Hrvatskoj je prve katastre pokušao uvesti car

²² I. KARAMAN, N. dj., 127.

²³ Isto, str. 43.

Josip II (1780-1790), ali su oni bili povučeni zbog otpora posjednika pa je većina tih katastara i uništena. Franciskanski katastar iz početak 19. stoljeća je prošao nešto bolje, ali sve do konačnog uređenja gruntovnice i katastra nije bilo moguće točno utvrditi vrijednost zemlje i kreditnu moć njenog vlasnika. Tada je započeto sastavljanje katastra i gruntovnice.²⁴

Prva hrvatska predujmiona gdje su mogli jeftin kredit dobiti i seljaci osnovana je od grofa Jure Jelačića u Novim Dvorima 1873. godine.

Juro Jelačić je u to vrijeme bio predsjednik Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva, pa je često kontaktirao sa kranjskim i štajerskim gospodarskim društvima. On je svakako jedna osebujna ličnost našeg političkog i gospodarskog života i potvrđuje da su časnici često bili zainteresirani i za gospodarske teme, a to potvrđuje i Antun Mihanović i Janko Drašković i Ivan Kukuljević Sakcinski, i Kiepach u Samoboru. Vojne škole sa svojim matematičkim i geometrijskim odjelima bile su najbliže gospodarskim školama kojih u Hrvatskoj nije bilo osim Križevačkog gospodarskog učilišta od 1860 godine. Juro Jelačić je 1848. ratovao kao pukovnik Prve banske regimente u Italiji, a opet je poslan u Italiju 1859. te je 1860. bio zapovjednik 69. pješačke pukovnije i kao takav ga je 22. srpnja 1861. car postavio za potkapetana kraljevstva (vice capetanus regni) tj. da u slučaju spriječenosti Šokčevića zapovijeda vojskom.²⁵ Nije bio dobar diplomata. Na 58-oj sjednici Hrvatskog sabora izjavio je da *“...narodu nije toliko opasan onaj neprijatelj koji mu ugrabi materijalno blago, koliko onaj koji mu otme duševnu dragocjenost - njegovu narodnost”*, pa je interniran u Celovac, a onda i umirovljen kao vojno lice, što ga je i usmjerilo prema gospodarstvu s kojim se bavio intenzivno pola stoljeća. On je na primjeru Novih dvora pokazao kako treba uspješno voditi jedno vlastelinsko u uvjetima kada više nema kmetstva pokušavajući organizirati racionalno gospodarenje i pokušavajući osnivanjem manufakture stvoriti i nove tržišne vrijednosti.²⁶ Iako podmaršal i kapetan Kraljevine Hrvatske on je bio otpušten iz državne službe, te se po povratku iz internacije dobivši na upravljanje imanje 1859. umrlog bana Josipa Jelačića posvetio gospodarstvu, a od 1867. do 1892. bio je predsjednik Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva. On je izradio Pravila predujmione na osnovu štajerskog predloška koje mu je poslalo štajersko gospodarsko društvo u Grazu čiji je predsjednik nadvojvoda Johan bio prijatelj Hrvatsko-slavonskom gospodarskom društvu još 1841. godine.

Podmaršal Juro (Gjuro) Jelačić je uputio molbu Zemaljskoj vladi 30. siječnja 1873. moleći potvrdu Pravila. Potvrda je stigla već 7. svibnja 1873. godine. Podršku molbi dao je i zakladnik odvjetnik. A. Sučić 15. veljače 1873. odobrenje je poslao vlastelinu Novih Dvora grofu Juraju Jellačiću već sredinom travnja 1873. godine.²⁷ To je svakako početak seljačkog zadrugarstva u civilnoj Hrvatskoj, koje se onda poslije ukinuća Varaždinske vojne krajine počelo širiti i na tom području, promijenivši se u zadruge i udruge koje su područje bivše Križevačke i Đurđevačke pukovnije učinile najnaprednijim poljoprivrednim područjem koje nije ni u čemu zaostajalo za kranjskim i štajerskim krajevima.

²⁴ Zagreb na geodetskim katastarskim zemljovidima i u zemljišnim knjigama, Zagreb, 1992., 17.

²⁵ Gospodarski list (dalje: GL), 15, 5. VIII 1901.

²⁶ GL, 10, 18. V 1885, 74.

²⁷ Stjepan LALJAK, 120 godina zadrugarstva u našem kraju, *Zaprešički godišnjak* 1993., str. 141-143.; Isti, Prva hrvatska predujmiona - u Novim dvorima 1873. s Pravilima, *Zaprešički godišnjak*, 2000-2001., Zaprešić, 2002., 240-255.

Kao prva Brdovečka predujmiona zaslužuje posebnu pažnju i pamćenje. Grof Juro Jelačić podnio je 30. svibnja 1873. na Zemaljsku vladu u Zagrebu dopis slijedećeg sadržaja:²⁸

“Podpisani želim utemeljiti društvo za predujmionu u brdovačkoj župnoj občini. Nije mislim od potrebe punog govoriti o koristi takvih zavodah, jerbo je čitajućem svietu dovoljno poznato, s kakvim dobrotvornim uzpjehom taki zavodi obstoje već više ljetah u Njemačkoj i Češkoj, te u susjednoj Šteirskoj, gdje sam ja ljetos bio, te se osvjedočio o koristi napomenutih novčanah, puku namjenjenih zavodah.

Kako se željena predujmiona ustrojiti imade, razabrati će visoka vlada iz pravilah, koja evo prilazem. Pravila ova su domaćim okolnostim prilagodjen preradak, obstojećega već na Šteirskoj zavoda.. Zato učtivo molim, da bi Kralj(evska) visoka vlada blagobotno izvolila meni dozvolu dati, da u društvu sa žitelji brdovačke župne občine takvu predujmionu mogu uvesti u život, želeći tim načinom podiči za sada iz raznih okolnostih poremećeno blagostanje obćinarah brdovačkih, medju kojimi živim, barem na onaj stepen, na kom je bilo još po svjedočanstvu pametara prije mnogo godinah. Pogledom na odnošaj ovoga novčanoga udruženja naprama financijalnim uredbam usudjujem primjetiti, da u slučaju dozvole nebi suvišno bilo poreznim uredom javiti, da željeno udruženje, pošto nije nikakvo akcionarsko društvo, koje za velikim dobitkom ide, nego ga sastavljaju ponajviše poljodjelci i manji zanatlje u tu svrhu, da jim se osigura zajednicom veresija, koje pojedinac nemože dobiti. - Tko zna, koliko putah bi seljakom velika šteta prištedjena bila, kad bi za vremena mogli dobiti ma na kratko vrieme male svote novacah uz primjerne kamate, taj će dobrotvornu svrhu predujmionih društvah na prvi mah shvatiti. - Uvjeren sam, da Visoka Vlada, obzirom na blagotvornu svrhu, koja mi pred očima stoji neće uztegnuti dozvolu za oživotvorenje napomenute predujmione, za koju moliti ima čast Juro Grof Jellačić.”

Piše da se osvjedočio o koristi takve ustanove kada je ljetos bio u susjednoj Štajerskoj. Želi da se kroz predujmionu srede poremećeni odnosi pri čemu vjerojatno misli ukinuće kmetstva i razrješenje urbarijalnih odnosa, a misli da bi bilo dobro i da se o osnutku Predujmione obavijeste porezni uredi kako ne bi društvo neprimjereno oporezovali i tako ga uništili.²⁹

Jurinu molbu je pročitao A. Sučić te je ukazao da smatra potrebnim osnutak predujmione no samo onda *“ako obstoje oni preduvjeti od kojih je takav zavod ovisan”*. Sučić ukazuje da Pravila nisu rađena po nekom uzorku i da smatra da bi ih trebalo poboljšati odnosno sadržaj pojasniti, odnosno nadopuniti. No Mirko Halper je 1. travnja 1873. podržao Pravila ovakva kakva jesu te zatražio da se potvrde tražeći samo najneznatnije ispravke radi jasnoće teksta. Na osnovu Halperovog mišljenja Pravila su potvrđena i društvo “Predujmione” u općini brdovečkoj bilo je osnovano uz punu podršku grofa Jure Jelačića koji je bio njegov tvorac. Ovaj je dopis izvanredno brzo riješio Mirko Halper te su potvrđena Pravila od Zemaljske vlade i grof Juro Jelačić ih je kao predsjednik Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva uputio općinstvu Zagrebačke županije u okviru koje je bio i Brdovec kao općina.

²⁸ S. LALJAK, Pravila, str. 243. Ispravljene su neke očite pravopisne pogreške.

²⁹ Pismo Jure Jelačića objavljeno je kod S. LALJAK, Predujmiona, str. 243.

S. Laljak je objavio Pravila u cijelosti.³⁰ Iz njih se vidi da su upravo stoga što su prijevod štajerskih pravila vrlo kompletna i predviđaju sve mogućnosti koje bi se mogle desiti tijekom rada. Iz Pravila se vidi da su članovi mogli biti samo zavičajnici i vlasnici zemlje, a nove članove je potvrđivao odbor.

Društvom upravlja načelnik, odbor i glavna skupština.

Na glavnoj skupštini koja se mora sastati svake godine barem jednom glasa se natpolovičnom većinom prisutnih glasova. Glasa se ceduljama.

Trebalo je voditi zapisnik na svakoj sjednici, ali nažalost arhiva Predujmione je uništena pa ne možemo rekonstruirati njezin rad, a imamo sreću da nam je poznat njen početak jer je to bila prva takva ustanova za jeftini seljački kredit na području Hrvatske. U Pravilima su bile točno određena prava i dužnosti.

Brdovečko društvo je trebalo biti uređeno kao i štajersko društvo. Članovi društva imaju pravo glasovati na glavnoj skupštini, uzimati predujmove uz kamate iz blagajne društva, a imaju i pravo na razdjelbu od čistoga dohotka poduzeća. Dužni su platiti upisninu u pričuvnu zakladu i to 50 florina, ali se ova svota mogla platiti u više rata. Isto tako bili su dužni preuzeti solidarno jamčenje za sve.

Predujam se morao zatražiti na uredovnom ročištu, a odbor je imao pravo uslišiti molbu ako član udovoljava svojim obavezama. Predujam se ipak davao samo uz obveznicu ili mjenicu i s jednim jamstvom. Time je zajam bio osiguran.

Predujmovi su se davali najdulje na pole godine, a produljiti su se mogli još samo jednom i to za tri mjeseca.

Kamate na predujmove služe za isplaćivanje kamate za predujam dignut kod neke banke kao i ukupni troškovi društva. Predviđeno je i postojanje rezerve odakle se namiruju oni predujmovi koji se ne mogu povratiti.

Iz društva se može istupiti na vlastitu molbu samo najavom tri mjeseca prije.

Zanimljive su i odluke o razlazu društva (čl. 39). Razlaz je trebala donijeti glavna skupština i to odlukom većine, a može biti raspušteno i ako ne može ispuniti svoje obaveze. Tom prigodom zadrugari imaju pravo na povrat svojih uplata, ali ne i na pričuvni fond. Članovi koji su istupili mogu kroz jednu godinu zatražiti potvrdu da nemaju nikakvih obaveza prema vjerovnicima. Likvidaciju obavlja odbor, a ako "sudovi službeno ne posreduju" čitav imetak se podijeli sporazumno između društvenih vjerovnika i članova. Sve sporove rješava glavna skupština. Pravilima je bilo detaljno uređeno koje knjige mora Predujmiona voditi u svojoj administraciji.

Brdovečka pravila je potvrdio 7. V. 1873. namjesnik banske časti Antun Vakanović prije dolaska Ivana Mažuranića na bansku stolicu. Vakanović je bio najbolji financijski stručnjak tadanje Hrvatske, dobar poznavalac financijskog i kreditnog poslovanja. On je pripremio izbore 1872., ali nakon što je Narodna stranka pobijedila na izborima i Ivan Mažuranić postao ban morao se povući s tog položaja. Istina Mažuranić je uputio okružnicu po podžupanijama i gradovima, ali je odaziv bio mali vjerojatno i zbog sloma bečke burze, ali i nerazvijenosti zadugarstva u Hrvatskoj. Znamo da je u Vinkovcima 1873. osnovano Vinkovačko

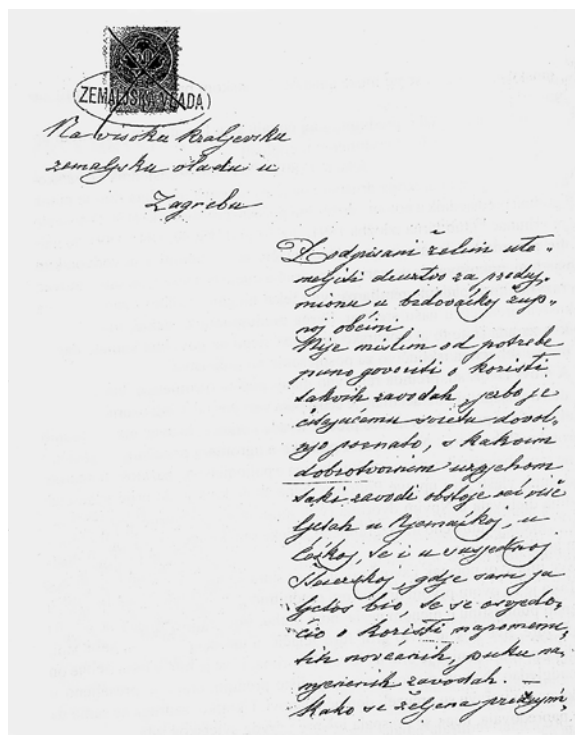
³⁰ S. LALJAK, Pravila društva "predujmione" u občini brdovačkoj. *Zaprešički godišnjak, 200-2001.*, str. 247-255.

štedioničko i pripomoćno društvo koje 1881. pod Augustom Belom dobiva ime predujmiona.³¹

S obzirom na ovakvu situaciju Brdovečka predujmiona je poput svjedoka izbijanja velike krize koja je pogodila plemstvo i seljaštvo. Ona je ipak živjela relativno dugo s obzirom da je bila osnovana u malom mjestu, a razlog tome treba tražiti u karizmatičnosti obitelji Jelačić kod naroda, ali ne i kod vlasti. Jelačići su smatrali da Hrvati imaju pravo da sami upravljaju svojim gospodarstvom, a to je bilo protivno Mađarima koji su to Hrvatima negirali. Stoga i ne začuđuje da Jelačići nisu bili baš popularni u vrijeme nagodbenjačkog režima, pa je u tim godinama borbe za preživljavanje selekcija onog što je trebalo očuvati bila vrlo stroga. Zaborav je gotovo pogodio i Brdovečku predujmionu jer je i ona uspješno poslovala samo dok je živio grof Juro Jelačić.³² Nije dočekala Prvi svjetski rat.³³ Prestanak djelovanja ove predujmione bio je u interesu novih banaka kod kojih su kamati na zajmove bili dogovarani i kod kojih baš nije bilo mnogo uvidavnosti kod davanja kredita. Kapital je upravljao društvom.³⁴

Brdovečke predujmione ne bi bilo da nije bilo Jure Jelačića. Kao predsjednik Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva od 1873. do 1901. pokazao je kako treba voditi ovu važnu društvenu organizaciju u dosta nepovoljnim prilikama kada Trojednica nema gospodarsku samostalnost već se sve rješava u Budimpešti pod koju Hrvatska i Slavonija spadaju.³⁵

Pokušaj da se održi izložba vina 1876. nije uspio. Istina 29. kolovoza 1876. osnovan je odbor u kojem su bili Ljudevit Vukotinović, Eduard Suhin i Gustav Vlastimir Vichodil te su učinjene pripreme za izložbu koja se trebala održati u Gradskoj streljani 28. rujna 1876.³⁶ Održane su već i pripremne manje izložbe, a objavljen je i *Red za izložbu gospodarskih proizvoda Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva* da bi onda krajem kolovoza Vukotinović i Vichodil objavili da se izložba neće održati ne navodeći pravi razlog.³⁷ Za izložbu je trebala



Slika 1. Vlastoručno pisana molba grofa Jurja Jelačića za otvaranje Brdovečke predujmione 1873. (Zaprešićki godišnjak, 2000-2001., str. 242.)

³¹ Hrvatski državni arhiv, fond Zemaljske vlade, UOZV, kut. 616, 6-2 5074/1882.

³² Nažalost arhiva je uništena pa ne možemo rekonstruirati njezino poslovanje a Stjepan Laljak misli da je bilo sudbonosno njeno preseljenje u Brdovec i to što su njome upravljali ljudi nevjешti financijskom poslovanju.

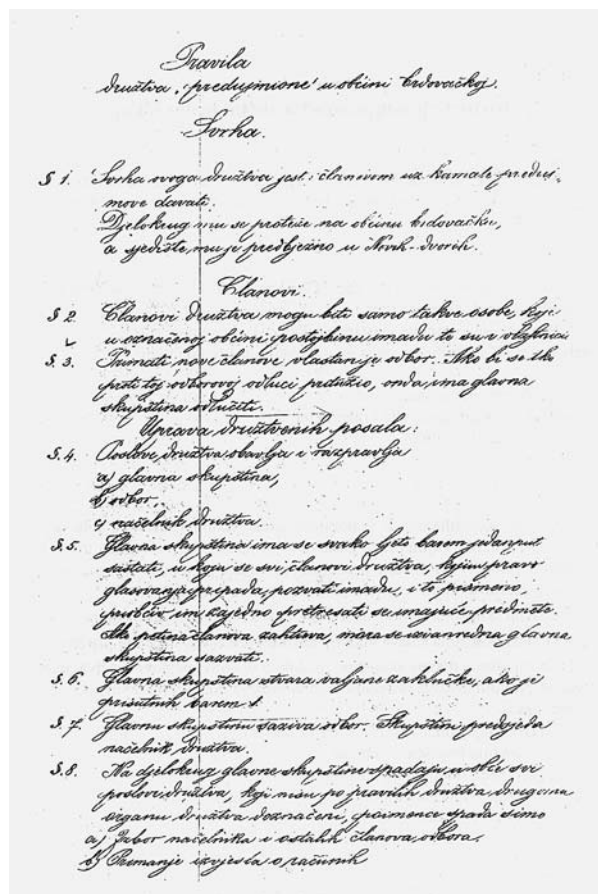
³³ S. LALJAK, *Predujmiona*, str. 241.

³⁴ *GL*, 15, 5. VIII 1901.

³⁵ *GL*, 10, 18. V 1885, 74.

³⁶ *Pučki prijatelj*, 14, 6. IV 1876. i 18, 4. V 1876

³⁷ *Pučki prijatelj*, 25, 22. VI 1876; 28, 13. VII 1876. i 35, 31. VIII 1876).



Slika 2. Pravila Brdovačke predumione iz 1873 godine. (Zaprešički godišnjak, 2000-2001., str.248)

naslijedio 1863. i posjed Novi dvori, te grofovski naslov. On je na veleposjedu utemeljio 1865. Prvu hrvatsku sušionicu voća i povrća što je bila izvanredna zamisao koja je nažalost propala, te je očito ispravno uočio velike mogućnosti ovog područja u voćarstvu.⁴⁰ Pored toga bavio se ispitivanjem da li neka poljoprivredna kultura može uspijevati na našem području, pa je dobro Novi dvori bilo i neke vrsti pokušalište. Blizina Zagreba i Novih Dvora omogućila je Juri Jelačiću da uspješno djeluje u obje sredine. U 1865. je postao i virilni član Hrvatskog sabora djelujući tako u Saboru od 1865-1867., 1872-1875. i 1889.

Dvokatna Palača Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva sagrađena je nasuprot Sveučilištu Franje Josipa 1878. godine (danas Trg Josipa Broza Tita 2 i 3. i to prema nacrtima J. N. Grahora i F. Kleina), ali se radi toga Društvo zadužilo za 36.000 forinti, te se godinama sakupljalo po podružnicama dok se dug otplatio. No izgradnja ove palače na najljepšem donjogradskom trgu bilo je izuzetno značajno jer je društvu davalo i značaj i ugled. Pored

svaka podružnica sastaviti statistički pregled poljoprivrednih kultura svog područja, pa se s tim i počelo u *Gospodarskom listu* što nam je danas omogućava prvi uvid u kulture.³⁸ Juro je podržavao i izdavanje *Pučkog prijatelja* poučno-gospodarskog lista koji je počeo izlaziti 1867. u Varaždinu te *Seoskog gospodara* koji je počeo izlaziti u Zagrebu 1876. kao list za pouku hrvatskim seljacima u gospodarstvu. Te su godine započele i pripreme za izgradnju palače Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva, te je na sjednici Društva donesena odluka o gradnji usprkos neimanju sredstava 30. studenog 1876., a na toj je sjednici Juro Jelačić ponovno predložen za predsjednika.³⁹ Zahvaljujući sretnoj okolnosti za potpredsjednike su izabrani Andrija Jakčin i Franjo pl. Ferić, vrlo sposobni organizatori i gospodarstvenici koji su pomogli Juri Jelačiću koji je imao samo vojnu naobrazbu u Terezianumu da se snade u sve složenijim gospodarskim prilikama koje su nastale poslije Hrvatsko-ugarske nagodbe 1868 godine. Juro je poslije preudaje udovice Josipa Sofije

³⁸ *Pučki prijatelj*, 21, 25. V 1876., 91.

³⁹ GL, 23, 1. XII 1876.

⁴⁰ Razradi u bilješci sve što možeš skupiti o ovoj sušionici.

toga 1877. je zaključeno da treba uz palaču izgraditi i izložbeni paviljon, gdje bi se izlagali poljoprivredni strojevi i sjemenarska roba. Oba su paviljona sagrađena i velika je šteta da sve te tri zgrade koje danas koristi Pravni fakultet nisu stavljene u prvotnu funkciju da budu reprezentant povijesti poljoprivredne proizvodnje u Hrvatskoj u centru Zagreba, jer *Gospodarski list* pruža obilje materijala koji bi se mogao prezentirati i mnogim akcijama bi se mogli dičiti. Treba naglasiti da je Juro Jelačić nalazio vrlo dobru suradnju s podružnicama u Vinkovcima, Otočcu, Glini i drugdje.

G. 1877. umro je izvanredno aktivni tajnik društva Petar Zoričić, a novi tajnik Društva je od 1878. Franjo Kuralt Slovenac. On je unio novi duh u društvo i nove spoznaje do kojih je došao radom u Kranjskoj u Hrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo.⁴¹ Dobri susjedski odnosi doveli su do toga da je 1879. Juro Jelačić izabran za člana gospodarskog društva u Ljubljani. Inače sve do 1891. prvi potpredsjednik društva je Andrija Jakčin.⁴²

Juro Jelačić dobro surađuje s križevačkim Gospodarskim učilištem pa su mnoge akcije provedene zajednički i uz pomoć brojnih podružnica koje su vodili župnici, ali i veleposjednici. Gotovo je nevjerojatno s kakvim se problemima suočavala poljoprivreda i stočarstvo u Hrvatskoj u vrijeme predsjednikovanja Jure Jelačića. Vlast ne odobrava održavanje centralne gospodarske države za Hrvatsku, Slavoniju i Dalmaciju bojeći se da bi to izazvalo i težnju za političkim sjedinjenjem, a očito je da Juro Jelačić odbija drugačiju strukturu izložbe, ali pomaže održavanje lokalnih izložba kakva je bila 1882. u Koprivnici, Karlovcu te drugdje. G. 1885. proslavio je 80-godišnjicu života i tom se prilikom dosta pisalo o njemu.⁴³ Ovim obilježavanjem pažnja javnosti je ponovno skrenuta na rad ovog društva, te se 1886. održavaju gospodarske izložbe u Glini i Novskoj.⁴⁴ Na poseban tihi način Juro Jelačić bojkotira izložbe koje organizira Budimpešta kao sjedište ugarskog dijela monarhije, osobito kada se vidi da organizatori izložbe u Budimpešti 1896. ne tretiraju Hrvatsku i Slavoniju onako kako to ona zaslužuje s obzirom na svoju autonomiju. To je zapravo tiha borba koja se može pročitati između redova *Gospodarskog lista*. Juro Jelačić traži veze s gospodarskim društvima u inozemstvu, pa na godišnjoj skupštini Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva 14. prosinca 1887. zastupa krakovsko društvo i Linz.⁴⁵

Vjerojatno je Juro Jelačić bio zadovoljan kada je 1891. mogao sudjelovati u organizaciji i održavanju jubilarne izložbe povodom obilježavanja polustoljetnog rada Hrvatsko-slavonsko

⁴¹ Franjo Kuralt (Mengeš kod Ljubljane, 5. XII 1849.) Studirao je u Stolnogradu i do 1874. je radio u jednoj ljevaonici kraj Maribora, a zatim je bio docent u Gorici. On je preuzeo uređivanje *Gospodarskog lista*, a 1879. proputovao je i Bosnom neposredno nakon okupacije razgledajući mogućnosti za proširenje aktivnosti Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva u Bosnu.

⁴² Andrija Jakčin (Virovitica, 14. VII 1806. - Zagreb, 15. I 1901.) Zastupao je kao odvjetnik neke plemićke obitelji do 1848. (Vojkffyja u Oroslavju i Erdödyjeve). Sudjelovao je u delegaciji Josipa Jelačića kada je ovaj išao u Innsbruck kralju. Bio je u upravnom odboru Zagrebačke županije od 1848. do 1850. Bio je gradski zastupnik 1861. i 1873. Društveno je bio vrlo aktivan, te je od 1841. bio član Hrvatsko-slavonsko gospodarskog društva, a od 1873.- 1891 i njegov potpredsjednik. Bio je i potpredsjednik Matice Hrvatske 1873. te Hrvatskog glazbenog društva 1886-1890., potpredsjednik Hrvatske komercijalne banke, član ravnateljstva Prve hrvatske štedionice i predsjednik gradskog uboškog odbora. G. 1886. proslavljen je njegov 80-godišnji jubilej po uzoru na Juro Jelačića a imao je posjed na Cmroku. (Klara PRANJKO, Andrija Jakčin, *Hrvatski biografski leksikon*, 6, str. 244; GL, 13, 5. VII 1886. - Juro Jakčin i njegovih 80 godina).

⁴³ GL, 10, 18. V 1885, 74.

⁴⁴ GL, 22, 20. XI 1886. Juro Jelačić piše te godine o Kutjevačko-moslavačkoj podružnici (GL, 12, 20. VI 1886.), kojoj je bio na čelu Milan pl. Thanoffer.

⁴⁵ GL, 4, 20. II 1888.

gospodarskog društva i Šumarskog društva? Već od 1889. kada je održana pripremna izložba u Osijeku, a onda i u drugim mjestima osjećale su se pripreme za tu izložbu koja je ponovno dovela u Zagreb privrednike cijele Hrvatske, Slavonije i Dalmacije pa čak i Istre. Na glavnoj skupštini Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva 29. siječnja 1891. Juro Jelačić je podnio izvještaj i bio ponovno izabran za predsjednika, što je 23. veljače 1892. potvrdio i car Franjo Josip, jer je nadvojvoda Albrecht posjetivši izložbu 1891. dao povoljno mišljenje o njezinom sadržaju. Potpredsjednici društva bili su dr. Gejza Rauch iz Lužnice koji je od oca naslijedio palaču u Matoševoj 6 i koji je stoga bio susjed Juri Jelačiću koji je imao svoju prekrasnu palaču u Demetrovoj ulici koja je omogućila okupljanje privrednika učlanjenih u Hrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo. Drugi potpredsjednik je bio Franjo Gašparić, ali već 9. svibnja 1893. za drugog potpredsjednika je izabran grof Miroslav Kulmer koji je time ušao u društvo u kojem je sve do njegove formalne likvidacije bio jedan od vodećih ljudi, usmjeravajući poslije 1907. rad društva prema zadružnom načinu rada, baveći se i sam sve više trgovinom nego savjetima.⁴⁶ Juro Jelačić potpisuje i poziv za glavnu gospodarsku skupštinu 25. siječnja 1894. te sudjeluje u pripremi sadržaja skupštine uz analizu prijedloga i pojedinih gospodarskih podružnica i pojedinih članova. Dakako i Juro Jelačić napušta ideju da bi svilarstvo u sjeverozapadnoj Hrvatskoj moglo biti prosperitetna poljoprivredna kultura i forsira vinogradarstvo uklapajući se tako u program vinogradara sjeverozapadne Hrvatske kojem su na čelu mnogi župnici (Josip pl. Hadrović iz Visokog kraj Novog Marofa i dr.). U Novim Dvorima je početkom 1898. ponuđeno 100.000 sadnica cijepljene loze i tisuću komada se prodavalo po 130 forinti.⁴⁷ Car je i te godine potvrdio Juru Jelačića za predsjednika Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva, te Miroslava Kulmera i Svetislava pl. Kuševića za potpredsjednike, što znači da je opet došlo do zbližavanja sa Slavonskim gospodarskim društvom i izdavanjem zajedničkog Kalendara.

Na kraju života Jure Jelačića 1901. godine Hrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo ima u Hrvatskoj 83 podružnice, te je zapravo čitava Hrvatska umrežena.⁴⁸ No ove podružnice nisu imale kreditnu sposobnost, te je radi toga Franjo Poljak i proveo 1907. reorganizaciju društva. No, nekontrolirano davanje kredita seljacima na prostoru jugoslavenske države odvelo je ovo društvo u stečaj koje je i uslijedilo 1925. godine, te je podržavljena i prekrasna zgrada Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva na Kazališnom trgu (danas Trg maršala Tita), a ono što je od društva ostalo samo je podsjetnik kako se i najbolja ideja može upropastiti ako nema sloge i razumijevanja.⁴⁹

S obzirom na krajnje nepovoljne prilike u vrijeme predsjednikovanja Jure Jelačića Hrvatsko-slavonskim gospodarskim društvom, možemo zaključiti da ga je uspio održati i da je *Gospodarski list* postao vrlo značajni informator za poljoprivrednike svih vrsta u Hrvatskoj

⁴⁶ GL, 6, 20. III 1892. i 10, 20. V 1893.

⁴⁷ GL, 1, 5. I 1898).

⁴⁸ GL, 1, 5. I 1901. Pokop Gjura Jelačića na str., 117..

⁴⁹ Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Hrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo kao središnja zadruga 1907-1925., *Povijesni prilozi*, 10, 1992., 253-290. U tome propadanju grof Miroslav Kulmer je odigrao negativnu ulogu, podilazeći beogradskim financijskim krugovima.

i Slavoniji. List je dolazio na svako veće imanje i gotovo u svako selo, a pisan hrvatskim jezikom list je imao ne samo gospodarski već i mnogo širi značaj i važnost. Juro Jelačić je svakako ličnost o kojoj bi se trebalo voditi u našoj historiografiji više računa, naročito u području gospodarstva. On je iskreno pokušavao da pomogne seljacima kreditom kroz osnivanje Brdovečke predumione. Dakako u tome nije uspio, ali do kraja njegovog života ova predumiona ipak radi.

5. Drnjanska predumiona i župnik Vimpošek

Za vrijeme bana Ivan Mažuranića donesen je 1875. Trgovački zakon kao zakonski čl. XXXVI:1875.⁵⁰, koji je vrijedio na čitavom području Banske Hrvatske te u bivšoj Križevačkoj i Đurđevačkoj pukovniji koje su sjedinjene s banskom Hrvatskom 1872. On je stupio na snagu 1. siječnja 1876. i sada više nije trebalo tražiti dozvolu od političke oblasti već se mogla institucija osnovati onim trenutkom kada je osigurana proklamirana temeljna glavnica, izrađena pravila i izvršen upis kod nadležnog Sudbenog stola kao trgovačkog suda.⁵¹ Takva je odredba vrijedila u austrijskom dijelu Monarhije već ranije, pa i na području Vojne krajine već 17. prosinca 1862. kada je donesen austrijski Trgovački zakon, jer se računalo da ovo područje treba gospodarski razviti. Iako je stvoreno nekoliko novčanih zavoda na tom području, tj. u Varaždinu 1868., u Čakovcu koje je potpadalo pod županiju Zala 1871., u Križevcima, Koprivnici, Virovitici i Bjelovaru 1872., u Prelogu za Donje Međimurje 1874., a onda nije bilo novih zavoda do 1881. godine, kada su se ponovno počeli osnivati po novim pravilima. Ovi novčani zavodi nisu davali kredite na zemlju, iako je gruntovnica u većini mjesta već bila izrađena. Nisu to činili zbog ograničenih vrlo niskih kamata koje su mogli uzimati za takve zajmove. Stoga je akumulirani financijski kapital - a nije ga bilo mnogo - odlazio u trgovinu i nešto u industriju, uglavnom u mlinove i pilane. Takvu je financijsku politiku podržavao i ban Ivan Mažuranić koji je želio industrijalizaciju Hrvatske i nije vidio budućnost Hrvatske u poljoprivredi. S njegovim odlaskom s banske stolice 1880. godine situacija se promijenila.

Ban Ladislav Pejačević bio je slavonski zemljoposjednik i imao je više afiniteta za poljoprivredu nego ban pučanin Mažuranić koji je bio ne samo ban pučanin već i ban građanin. Dolazeći u kontakt s grofom Jurom Jelačićem čuo je vjerojatno za povoljno djelovanje Predumione u Brdovcu. Problemi srednjeg i sitnog seljačkog posjeda postajali su u vrijeme kada je preuzeo banstvo sve veći. Vidio je s kakvim se nevoljama suočavaju mali seljaci koji su urbarijalnom podjelom došli do zemlje, ali su bili zaduženi za njenu otplatu i svako je seljačko dobro bilo opterećeno hipotekom. Ni u najvećoj nevolji takav seljak nije mogao doći do jeftinog kredita pa je mnogim seljačkim dobrima prijetilo propadanje. Na području Brdovca i Zaprešića situacija i nije bila tako loša zbog Predumione koja je još uvijek djelovala, ali na ostalim područjima bilo je stanje vrlo teško, a nerijetko i katastrofalno. Kredit je jednostavno za seljake bio preskup jer su ga mogli podići samo kod lokalnog

⁵⁰ *Sbornik zakona i naredaba 1877*, br. 44, str. 54.

⁵¹ A. SZABO, *Osnivanje*, n.dj, 45-46.

trgovca. Pored toga sve inicijative koje su dolazile iz radova plemstva, pa i obitelji Jelačić, nisu u zadnjoj četvrtini 19. stoljeću uvažavane prema svojoj vrijednosti, pa se osnivaju novi novčani zavodi bez obzira na ranije pokušaje. Predumjione nisu davale kredite na osnovi hipotekarnih garancija već na osnovi povjerenja u tražioca, a to u doba uvođenja modernog bankarstva više nije bilo prihvatljivo.

Zemaljska vlada je 7. kolovoza 1881. uputila svim županijama u Hrvatskoj okružnicu u kojoj preporučuje da se osnuju slične predumjione u manjim mjestima. Ona glasi:⁵²

“Svim podžupanijama, kotar. uredom, grad. poglavarstvom u Bakru, Petrovaradinu, Kostajnici i Karlobagu.

Kr. zemaljska vlada od duljega jur vremena posveti svu pomnju riješenju pitanja, kako da se zemljišna vjeresija u zemlji podigne.

Razpravljanjem toga pitanja došla je do osujedočenja, da najprije valja vjeresijom pomoći rataru, obrtniku i malomu posjedniku.

Za veliki posjed, za imućniji trgovački i građanski stališ po naših gradovih služe mnogi u zemlji postojeći novčani zavodi, a i zemaljska vlada sredstvom svojih zakladah, koje danas ukupnu svotu od 2,000.000 for/inti/ na hypotekah u Hrvatskoj i Slavoniji koristonosno uloženi glavnicah izkažu.

Pošto je sav ovaj zakladni novac na odplaćivanje (amortizaciju) uložen, to neostaje u istih rukub, već neprestano kola od jedne u drugu.

Osim toga veliki se posjed može okoristiti podporom hypotekarnih zavodah izvan domovine; velike zajmovne svote labko pokrivaju troškove sklapanja zajma, koji su obično radi zabtjevanih od ovakovih zavodah procienbenih i inih vriednostnih izpravah dosta znameniti, i koji bi za maleni zajam preteretni bili.

Premda zemaljske zaklade kod podieljivanja zajmovah osobiti obzir uzimaju na manje posjednike i seljake, ter je broj ovih medj zakladnimi dužnici pretežniji od svakoga drugoga stališa, to se ipak zakladnim novcem koristiti može samo onaj, koj bar toliku svotu pozajmiti namjerava, da se troškovi gruntovne uknjižbe opravdaju.

Pomoć ipak pružena malomu posjedniku putem hipotekarnoga zakladnoga zajma ne može niti dosta brza, niti dosta jednostavna biti, jer to nedopuštaju propisi postojeći za osiguranje hypotekarnih zajmovah, koji se bez velike pogibelji za sigurnost ovih zajmovah promieniti nedadu, i koji u još većem obsegu i danas obstoje kod svih ostalih hypotekarnih zavodah.

Rataru, obrtniku, malomu posjedniku može se samo tim načinom uspješno novčanom vjeresijom priskočiti, ako mu se potrebni zajam podieljuje brzo, jeftino i bez velikih formalnostih.

Pošto pako ovo hipotekarnim zajmom biti nemože, to se moralo drugo sredstvo tražiti.

Kr. zemaljska vlada misli, da je ovo sredstvo našla u štednih i pripomoćnih zadrugah, koje veoma velikim uspjehom postoje u Njemačkoj, Francezkoj i u našoj monarkiji, osobito u Českoj.

Da naše občinstvo podpunoma upozna ustroj ovakovih družtvah, sve koristi, koje od njih protiču, a i način, kako se ista utemeljuju, dala je kralj. zem. vlada napisati knjigu o

⁵² HDA, Upravni odjel Zemaljske vlade, kut. 616, 6-1-27743-881, 9872/1882.

pomenutih zadrugah, u kojoj je sve navedeno, što na postanak, razvitak, surbu, sredstva, i način ustrojenja i rukovodjenja ovakovih društva spada, te koja svakomu pomnomu čitatelju u ovom pitanju podati može podpunu obavijest.⁵³ Od ove knjige dostavljaju se (krt. podžupaniji) za uredovnu porabu (onda za svaku područnu političku občinu po jedan komad, koj se dotičnoj obćini uz jedan primjerak ove okružnice bezplatno uručiti ima).

Ubavjestiv se (kralj. podžupanija) iz sadržaja knjižice o stvari, ima odmah o tom nastojati, da se u prikladnih za to mjestih svoga područja takova društva ustroje.

Pošto za ustrojenje, upravu i nadzor ovakovih društva treba podpunoga poznavanja svih uplivajućih okolnostih, ter pošto se od svakoga političkoga činovnika nemože zahtjevati, da bude potanko i temeljito poznavao unutarne uredjenje ovakovih društva, to ima (kr. podžupanija) primiv ovu okružnicu i prilježće joj knjižice - odmah izabrati jednoga činovnika, kojemu izvjestiteljstvo ob ustroju takovih društva povjereno bude.

Ovaj činovnik ima pomnim i opetovanim prečitanjem ove knjižice pribaviti si podpunu obavijest ob unutarnjem ustrojenju i rukovodjenju zadružnih poslova trako, da bude ob istih mogao popularno i shvatljivo podučavati pojedine vlasteline, župnike, obć. načelnike i bilježnike, koji bi se za povoljno riešenje velevažnoga ovoga pitanja zanimali, te im pojedine ustanove tumačiti.

Razumieva se u ostalom samo po sebi, da inicijativa i odluka u tom pitanju u svakom slučaju kod uredskoga predstojnika ostaje, jer samo ugled i poticanje ovoga biti će kadro pokrenuti poznatom indolencijom našega seljaka i svladati neprijateljstvo istoga protiv svakomu novomu zavedenju.

Za ustrojenje ovakovih društva pokazuju se osobito prikladnimi mala trgovišta, u kojem žitelji živu zajedno od obrta i poljodielstva, jer u takovih mjestih laglje je naći ljudih vještih pisanju ter sposobnih voditi društvene knjige.

Uredski predstojnik ima osobitu brigu posvetiti nastojanju, da za ovu pomisao zadobije područnu vlastelu, svećenstvo, imućnije obrtnike i seljake od većega upliva, za društvene predsjednike valja nastojati zadobiti odličniju vlastelu, župnike, obćinske načelnike, za blagajnike pako i knjigovodje obćinske blagajnike, bilježnike ili pučke učitelje. - Uredski predstojnik nastojat će u svakom za to prikladnom mjestu po jednu štednu i pripomoćnu zadrugu sastaviti - a kr. zem. vlada podpunom sigurnošću izčekuje, da bar na sjedištu ureda bude ovako društvo ustrojeno, na koliko u istom mjestu već neobstoji kakov drugi kreditni zavod - u ovom pako slučaju pokušat će uredski predstojnik u drugom područnom mjestu ustrojenje takove zadruga.

Kao mjesta, u kojih bi se ubarno tlo za ovakove zadruga naći moglo, spominje kr. zem. vlada sliedeća: Bakar, Ivanić tvrdja, Ruma, Trsat, Kraljevica, Novi, Delnice, Lokve, Fužine, Mrtkopalj, Ravnagora, Jaska, Cvetković, Sv. Jana, Velika Gorica, Preloščica, Gušće, Varaždinske Toplice, Petrianec, Vinica, Ivanec, Lepoglava, Sv. Križ, Krapina trgovište, Krapinske Toplice, Pregrada, Klanjec, Zlatar Bistrica, Stubica dolnja, Sv. Ivan Žabno, Vrbovec, Peteranec, Ludbreg, Novigrad, Virje, Molve, Gjurgjevac, Pitomača, Križ, Ivanić kloštar, Čazma, Kutina, Pleternica, Cernik,

⁵³ Pejačević je naložio podbanu Živkoviću da spis br. 16741 s pravilima Brdovečke vjeresijske udruge umnoži te je isto upućeno 7. kolovoza 1881. zajedno s okružnicom na adresu mnogih općina i svih županija i gradova.

Daruvar, Dalj, Valpovo, Miholjac donji, Našice, Feričanci, Orabovica, Slatina, Nuštar, Sotin, Ilok, Cerević, Tovarnik, Šid, Erdevik, Indijja, Čalma, Irig, Kamenica, a u bivšem krajiškom području⁵⁴: Petrovaradin, Stara Pazova, Slankamen, Kupinovo, Hrtkovci, Županja, Garčin, Oriovac, Stara Gradiška, Novska, Jasenovac, Dubica, Kostajnica, Sunja, Dvor, Glina, Vrginmost, Barilović, Slunj, Plaški, Brinje, Otočac, Zavalje, Udbina, Gospić, Gračac, Karlobag.

Za podupiranje ovih društva opredjeljuje kr. zemaljska vlada postojeću pod upravom iste obću vjeresijsku zakladu sa glavnicom od 130.000 for. tim načinom, da će društvom, koja su već koje vrijeme ustrojena, koja po tom već razpoložu nekome za sigurnost zajma služebom glavnicom, i razmjernom pričuvnom zakladom, ter koja su za vrijeme svoga trajanja toliko konsolidirana, da i za buduće povoljni napredak obežavaju, podjelivati zajmove u svotah primjernih potrebama pojedinih društva uz 4 % kamate na predlog i preporuku odnosne političke oblasti.

Ako tko od posebnika želi knjižicu si ovu nabaviti, to ima takovu putem (kr. podžupanije) uz položenje svote od 50 novčića kod kr. ove zemaljske vlade naručiti.

Ob uspjehu ima se do mjesec danah izvjestiti.

U Zagrebu dne 11 ožujka 1882. Pejacsevich v.d.”

Okružnici su priložena tiskana Pravila Brdovečke predumione na hrvatskom jeziku koja je sastavio Juro Jelačić 1873. godine. Trebala su poslužiti kao predložak za pravila novih predumiona. Naglašeno je da predumioni nije cilj zarada već davanje seljacima beskamatnih zajmova isključivo za unapređenje poljodjelstva.

Iz okružnice se vidi da osnivanje predumiona nije nalog već savjet. Težilo se k stvaranju kreditnih i vjeresijskih ustanova gdje bi jednostavno i brzo seljak mogao doći do kredita, ali je odluka o osnivanju ipak ostala kod “vjeresijskog povjerenika”, uvjetno tako nazvanog jer se očekivalo da će se ovaj morati sukobiti ne samo s “indolencijom” seljaka već i “neprijateljstvom” navedenih osoba. Okružnica obećava i stvaranje posebne zaklade koja će pomagati vjeresijske udruge, ali na prijedlog političke vlasti, što znači da takva zadruga ne bi smjela imati opozicioni karakter.

Okružnica je pokrenuta dobrim dijelom u okviru aktivnosti župnika Ignjata Vimpoška. U Drnju je od 1875. do 1918. dakle punih 44 godine bio župnik Ignjat Vimpošek. Živeći u Drnju koje je bilo zahvaćeno velikim promjenama on je pokušao da pomogne ovom narodu koji je razvojačenjem došao u dosta nezavidnu situaciju, jer je izgubio neke značajne funkcije koje je imao ranije. Najgore je bilo to što su Torčec i Botovo uključeni u sastav općine Đelekovec koja je ušla 1886. u sastav kotara Ludbreg koji je do početka 20. stoljeća bio u okviru Varaždinske županije, kada je ušao u Bjelovarsko-križevačku županiju, čime je još više marginaliziran.⁵⁵ Marginalizirano razvojačenjem Drnje je proživljavalo teške dane. Pod vodstvom drnjanskog kapelana Radoslava Martinovića pobunilo se stanovništvo Torčeca i Đelekovca protiv vlastelina Ferdinanda Inkeya⁵⁶ koji je bio Mađaron i koji je nastojao uveći svoje prihode na računa seljaka, te je zastupao ovu opciju i u Hrvatskom saboru. Inkey je

⁵⁴ Onom koji je 1881. sjedinjen s civilnom Hrvatskom.

⁵⁵ Hrvoje PETRIĆ, *Općina i župa Drnje. Povijesno-geografska monografija*. Drnje 2000., str. 94 i d.

⁵⁶ Ferdinand Inkey (Rasinja, 1829. - 1890) bio je vlasnik Rasinje ali su mu imanja ležala razbacana diljem Varaždinske županije i bio je oko 1870. najveći veleposjednik tog područja. No prevelike diplomatske ambicije sina Mirka osiromašile su obitelj i ona već početkom 20. stoljeća jedva preživljava. Tatjana RADAUŠ, Milan VRBANUS, Inkéy, *Hrvatski biografski leksikon*, 6. Zagreb, 2005., 49.

imao nešto zemlje i na području Drnja i Đelekovca. Buna je ugušena, a križevački veliki župan protjerao je pomoću žandarmerije Martinovića iz ovog područja.⁵⁷ Ferdinand Inkey (Rasinja, 1829. - 1890.), je kao mađarski eksponent bio kandidiran pa i izabran za zastupnika u Hrvatskom saboru 1872. gdje je djelovao do smrti.⁵⁸ Nemiri su ugušeni pomoću žandarmerije i odobrenjem banskog namjesnika Antuna Vakanovića i Inkey je izabran u Hrvatski sabor, ali su na izborima ipak pobijedili narodnjaci i Ivan Mažuranić je 1873. postao ban. Poznavajući dosta dobro prilike na području Križevačke i Bjelovarske županije, Mažuranić je veliku pažnju posvetio području Koprivnice gdje je često dolazilo do sukoba građanskog i vojničkog stanovništva, što je vuklo korijen još iz vremena kada su se građani slobodnog i kraljevskog grada Koprivnice sukobljavali s krajiškim oficirima oko šume i raznih privilegija.⁵⁹

Vimpošek je bio pravi narodni svećenik koji je nastojao pomoći narodu. Nepripremljeno razvojačenje 1872/1873. imalo je i pozitivnih i negativnih strana. Na Drnje je svakako utjecala blizina Koprivnice koja je razvila trgovačku i obrtničku djelatnost, ali se još uvijek osjećala i prisutnost krajiških vlasti. Prolazak vlaka kroz Koprivnicu i pokraj Drnja 1870. godine uvećao je značaj ovog područja i dolazi do naglog jačanja trgovačkih i prometnih aktivnosti uz iskorištavanje poljoprivrednih potencijala, pa svi pomišljaju na uređivanje svojih posjeda, bavljenje nekom sporednom gospodarskom aktivnošću itd. Ubrzano prilagođivanje novim robno-novčanim i tržišnim odnosima nije se odvijalo bez poteškoća, ali su se svi veselili što su se riješili vojne stege i krajiških obaveza, pa su nastojalo ubrzano hvatati korak sa seljacima u Mađarskoj i u susjednoj Kranjskoj i Štajerskoj, ali to nije moglo bez kredita. Pored toga porezi u Hrvatskoj su rasli i plaćali su se u više navrata. To je bio uzrok pobune 1883. u Hrvatskom Zagorju, a za pretpostaviti je da ni u Drnju nije bilo lakše kako se vidi iz drnjanske pobune. Nisu bile uređene ceste kojima bi seljaci dovozili robu na sajmove, pa se do novca dolazilo vrlo mukotrpno i teško. Potreba za novcem bila je velika.

Do novca se moglo doći posuđivanjem od židovskih trgovaca, koji su u Drnju naselili čitav jedan dio baveći se u tom mjestu koje je ležalo na važnoj cesti prema Mađarskoj trgovinom, a zahvaljujući novom mostu preko Drave sagrađenom 1869. godine, koji je koristila i željeznica i kolni promet, trgovina je i ojačala.⁶⁰

Svećenik Vimpošek je bio i tajnik Podravske podružnice Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva i 1. srpnja 1881. je zamolio dozvolu za osnivanje Predujmione jer da Drnjanska predujmiona može imati lijepu budućnost budući da leži u sredini sela Botovo, Peteranec, Sigetec, Torčec te da bi prema toj predujmioni gravitiralo oko 6000 duša. Naime 1745. godine u procesu reorganizacije Varaždinskog generalata Drnje je postalo središte kumpanijskog područja - satnije sa selima Sigetec, Hlebine i Drnje i očito je to utjecalo i na Vimpošekovu razmišljanje o gravitacionoj ulozi Drnja.⁶¹ Drnje je od davnine osim broskog prijelaza bilo

⁵⁷ H. PETRIĆ, *Drnje*, str. 94.

⁵⁸ Isto, str. 94.

⁵⁹ Rudolf HORVAT, *Borba za šumu Šalovicu*, U: *Poviest slo. i kr. grada Koprivnice*, Koprivnica 1943., 232-234.

⁶⁰ Isto, 81. Preko Drave sagrađen je most još 1814. ali ga je srušila Drava 1827., pa se promet preko Drave obavljao skelom. Most podignut 1869. bio je željeznički i nije rješavao problem prijelaza.

⁶¹ H. PETRIĆ, *Drnje*, str. 80.

povezano putovima s Koprivnicom i s Mađarskom. Drnjanski je cestovni prijelaz bio značajan za gospodarstvo šireg područja.

Vimpošek je podnio molbu vladinom odjelu, a ona glasi:

“Visoka kraljevska zemaljska vlado!”⁶²

Po pravilih odobrenih Visokom vladom godine 1873. 7. svibnja broj 6396/1901 za pučku predumjionu u Brdovcu kani se ovdje u Drnju u podžupaniji Koprivničkoj oživotvoriti predumjiona. Predbježno upisanih članova imade za sada trideset i tri, a pristupit će ih čim u život stupi sigurno i više.

Liepa budućnost predumjione zajamčuje i ta okolnost, što Drnje lježi upravo u sredini između povećih mjesta samo pol ured udaljenih kao: Botova, Peteranca, Sigeca i Torčeca, koja imadu preko šest hiljada duša. Smierno podpisani moli da se ovomu poduzeću dobrostivo podieli dozvola, te može na temelju spomenutih pravila nastupiti svoje djelovanje.

Sa dužnim velepoštovanjem najpokorniji Ignjat Vimpošek, župnik, tajnik podružnice podravaške.

U Drnju 1. srpnja 1881.”

Molba je povoljno riješena. Vimpošekova akcija potaknula je da se seljaštvu doista može pomoći preko ovih lokalnih kreditnih zavoda i ban Ladislav Pejačević, kavalir koji je došao u vrlo teško vrijeme na bansku stolicu pred spajanje Vojne i civilne Hrvatske umnožio je spis br. 16714 s pravilima Brdovečke vjeresijske udruge te je po Živkoviću kao podbanu upućen 7. VIII 1881. svim podžupanijama s navodom da su takve predumjione već osnovane u Njemačkoj, Češkoj i Štajerskoj. Naime pokazalo se da Hrvatska grca u siromaštvu jer ne može doći do kredita. Niti jedna postojeća štedionica, iako ih je bilo nekoliko, nije htjela dati seljaku novac kao kredit, jer još nije bio do kraja uređene sistem gruntovnica, a obveznice kao ni jamčevine po Trgovačkom zakonskom članku XXXVII od 1875.⁶³ još nisu našle svoju primjenu.

No vrijeme za osnivanje predumjionice nije bilo baš povoljno jer su Židovi dobili 1873. punu građansku ravnopravnost te su se do 1882. već dobro snašli u trgovačkim i osobito bankarskim poslovima, pa je upravo 1881. i 1882. osnovano u Hrvatskoj više štedionica. Na području Drnja živjela je u kraju koji se nazivao Židovaroš⁶⁴ već desetljećima dosta jaka židovska zajednica koja u procesu preseljavanja iz Drnja u Koprivnicu nije baš s velikom naklonošću gledala na drnjansku predumjionu jer su Židovi i kao trgovci i kao bankari i kao komisionarski i bankarski agenti davali pozajmice i obavljali druge usluge seljacima.⁶⁵ Čini se da je 1883. došlo do pobune u Goli i Ždali protiv trgovaca u Drnju, i većina ovih trgovaca je napustila Drnje, te su se neki preselili u Koprivnicu.⁶⁶ Strah Židova od progona koji su se

⁶² Hrvatski državni arhiv (HDA), UO ZV, kut. 616, 9872/1981. (79, 1881-1884, sv. 6-2, 16714/1881, br. 566.

⁶³ *Sbornik 1877. br. 44, st. 54.*

⁶⁴ Židovaroš, koja se spominje u drnjanskj župnoj spomenici 1740. godine i taj se geto nalazio u napuštenoj drnjanskoj utvrdi.

⁶⁵ PETRIĆ, n.dj., 87. Preseljenje drnjanskih Židova u Koprivnicu kao najvjerojatnije spominje i Petrić i četiri obitelji su već 1800. nastanjene u Koprivnici.

⁶⁶ H. PETRIĆ, 87, 94. Preseljenje drnjanskih Židova iz Židovaroši Loke u Drnju započelo je već 1800. i prirodni je proces da trgovci idu tamo gdje im je osigurana bolja zarada. U građanskom društvu poslije 1848. samo su gradovi bili mjesta privrednog prosperiteta a veleposjedi i seljaci su zanemareni te su se promijenili i putovi kretanja robe i ljudi, a osobito je to utjecalo na prelociranje sajмова.

dešavali u Mađarskoj bio je 1883. tolik da su zatražili osiguranje od koprivničkog podžupana koji je uveo izvanredne mjere u Goli, Molvama i Sigecu.⁶⁷ Treba naglasiti da pobuna 1883. u Goli i Ždali nije imala vjerski već ekonomski karakter, jer se i domaće stanovništvo oduvijek na ovom graničnom području i ne suviše čvrstoj granici prema Mađarskoj, ali i riječnoj prema Mariboru, bavilo trgovinom izvan carinske evidencije. Židovi su počeli prelaziti Dravu već u vrijeme Josipovog edikta o vjerskoj toleranciji, a to je odgovaralo i Mađarima koji su htjeli smanjiti broj Židova na svom području, upućujući ih na slobodan prostor na desnoj obali Drave od Varaždina do Osijeka koje je bilo nepokriveno trgovinama. Ova seoba je dakako pojačana poslije 1873. zbog odluke Hrvatskog sabora o izjednačavanju Židova s ostalim građanima. U svega nekoliko godina Židovi su preselili preko Drave, donijeli sa sobom kapital, a i znanje te se konstituirali kao trgovci i bankari u Varaždinu, Koprivnici, Ludbregu, Đurđevcu, Virovitici, Našicama, spojivši se sa Židovima koji su već ranije dolazili iz Baranje, spuštajući se Dunavom.

Koprivnica je zbog svog položaja na glavnoj pruzi Mađarska - Zagreb - Rijeka bila perspektivno mjesto za velike trgovačke i industrijske poslove, pa je koncentracija Židova u Koprivnici bila najveća u odnosu na druga mjesta u sjeverozapadnoj Hrvatskoj.⁶⁸ Židovski trgovci su se svakako žestoko protivili osnivanju predujmione jer su oni davali kredit seljacima, a pored toga su počeli osnivati i svoje štedionice. Ban Pejačević je ipak izdao Naredbu o osnivanju novčanih zavoda koji će se baviti i davanjem zajmova u Hrvatskoj i Slavoniji, a garant je trebala biti Zemaljska vlada čime je otvoren put osnivanju Hrvatsko-slavonske zemaljske hipotekarne banke 1892. godine.⁶⁹ Osnivanje novih malih štedionica išlo je vrlo sporo i u to su bile umiješane razne političke stranke i nacionalnosti. U svakom slučaju Hrvatska i Slavonija je po brojnosti novčanih zavoda bila na samom vrhu u Monarhiji, ali su to sve bile male banke i štedionice bez mogućnosti da skupe veća sredstva za investicije. Tako je 1892. osnovana Ludbreška dionička štedionica kojoj je na čelu bio kao predsjednik i ravnatelj Vilim Scheyer, a u ravnateljstvu su bili Salamon Weinrebe, Albert Scheyer, Samuel Scheyer, Samuel Rosenberger, te u nadzornom odboru Max Neumann jun, i Jakob Stern, te knjigovođa Aleksander Singer. I u drugoj ludbreškoj novčarskoj ustanovi "Banci i štedionici d.d." osnovanoj 1906. kojoj je na čelu bio barun Pavao Rauch nije se moglo bez vještih židovskih stručnjaka.⁷⁰ Tako je bilo i u drugim mjestima sjeverozapadne Hrvatske.

Upravo zbog nemogućnosti da se zaradi novac kojim su se plaćali porezi došlo je do pobune i u Hrvatskom Zagorju. Sama sloboda bez mogućnosti da se poboljšaju životni uvjeti nije mnogo značila. Osim toga 1883. godine je došlo do velike pobune zbog raznolikih i prevelikih poreza i žarište ovog pokreta je bio upravo u Hrvatskom Zagorju, te je komesar general Ramberg smirio pobunu uz pomoć Ognjeslava Utješenovića Ostrožinskog koji je bio za vrijeme bana Josipa Jelačića podžupan u topličkoj podžupaniji, a za bana Ivana Mažuranića

⁶⁷ PETRIĆ, n.dj., 94.

⁶⁸ Ljiljana DOBROVŠAK, Židovi u gospodarstvu Koprivnice i Podravine, *Podravina*, vol. VIII, br.16, Koprivnica prosinac 2009., 98-114.; *Ista*. Novi prilozii o Židovima u Koprivnici od kraja 18. stoljeća do 1848., *Podravina*, Vol. VII, br. 13, Koprivnica 2008., 84-93.

⁶⁹ HDA, UO ZV, kut. 616, 6 - 1, 9872/1882.

⁷⁰ *Hrvatski kompas*, *Financijski ljetopis za 1913/4.*, Zagreb, 1913., 210-211.

veliki župan Varaždinske županije.⁷¹ On je svojedobno mnogo pomogao narodu da poboljša svoj život uredivši korito Bednje, a izgradio je i cestovni spoj Zagorja sa Slovenijom. Dao je nadu Zagorcima obećavši im uređenje toplica i željezničkih pruga.⁷² Posebnom naredbom, odnosno zak. čl. 44 uređeno rukovanje javnim porezima od 20. prosinca 1883. koje je trebalo stupiti na snagu 1. siječnja 1884. Sada je umjesto deset poreza sve bilo složeno u jedan porez koji se ubirao u jesen poslije žetve i berbe. Isto tako je dogovoreno da će Ministarstvo financijskih poslova Ugarske djelovati u sporazumu s banom Kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, te su neki financijski poslovi prenešeni u poslove Zemaljske vlade u Zagrebu, kao n.pr. pljenidba i sl. No još dugo se nisu s ovom odlukom mirili Mađari i 18. siječnja 1884. je Viktor pl. Uzorinac sudjelovao u Budimpešti na raspravi o javnim poslovima. Ugarski ministar financija Julije Szapari nije bio voljan popuštati Hrvatskoj u financijskim poslovima, a osobito ne u bankarskima, jer su to bili poslovi visoke dobiti nakon što su se kamate slobodno formirale.⁷³ Osobito ga je pogodilo što je Zakonom u uređenju upravnih općina i gradova potrošarinski porez u gradovima pripao tim gradovima. Bilo je to nužno jer gradovi nisu imali nikakvih stalnim većih prihoda te su na temelju tog Zakona gradovi nekako preživljavali. No za selo takvih prihoda nije bilo. No nije bilo dugoročnog plana pa ni dugoročnije sanacije sela. Građanska klasa se bogatila na račun seljaka i seljaci ne mogavši plaćati porezne i druge obaveze, osobito oko otkupa urbarijalne zemlje, počinju se iseljavati iz Hrvatske. To veliko iseljavanje trajalo je sve do 1908. godine.

Drnjanska predujmiona bila je kratkog vijeka. Nije ju moguće smatrati prethodnicom Ludbreške dioničke štedionice koju vode židovski trgovci, ali ju je možda moguće smatrati prethodnicom udruga i zadruga, jer se u njihovom vodstvu nalaze seljaci, učitelji, svećenstvo, a ponekad i neki niži plemić. Stoga predujmione možemo smatrati pokušajem hrvatskog plemstva, konkretno obitelji Jelačić i Pejačević da interveniraju na polju novčarstva i pribavljanjem kredita za male i srednje poljoprivrednike na osnovi samopomoći domaćeg stanovništva.⁷⁴ Plemstvo kao što su bili Jelačićevi, Rauchovi, Draškovići, pa i Inkeyi i koji su tu dugo živjeli, pokušali su se uključiti u organizaciju novog građanskog društva na robno-novčanim principima. No nisu imali dovoljno snage da na tom području izdrže u konkurenciji s agresivnijim građanskim snagama. Nisu bili ni jedinstveni, a duboko ukorijenjeno shvaćanje

⁷¹ M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Akcija velikoga župana Ognjeslava Utješenovića Ostrožinskog. n.dj., 69-86. Posebnom naredbom deset dotadanih poreza ujedinjeno je u jedan porez koji se je ubirao u jesen poslije žetve i berbe. Neki financijski poslovi preneseni su u nadležnost Unutarnjeg odjela Zemaljske vlade kao na pr. pljenidba. Mađari su se vrlo teško pomirili s ovim ustupcima, ali su morali poštivati Naredbu, odnosno zak. čl. 44 o rukovanju javnim porezima od 20. XI. 1883. koja je stupila na snagu 1. siječnja 1884. (HDA, UO ZV, kut. 616, 6-2, 45754/1993 (50902).

⁷² Ognjeslav UTJEŠENOVIĆ-OSTROŽINSKI (Ostrožin, 21. VIII. 1817. - Beč, 8. VI. 1890.) je izvanredno zanimljiva ličnost u povijesti Hrvatske. Bio je prijatelj bana Josipa Jelačića te je bio podžupan Varaždinske županije, odnosno kasnije župan Topličke (krapinske) podžupanije u vremenu Ivana Mažuranića. Njegovom zaslugom Hrvatsko je Zagorje znatno unaprijeđeno. Regulirani su potoci i izgrađene ceste. Pisao je o kućnim krajiškim zadrugama i predlagao njihovu modernizaciju. Isto tako želio je da se urede ljekoviti izvori i da se počnu iskorištavati rudna blaga. Bio je značajan za smirivanje pobune 1883 godine. rrvatHr (M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Akcija velikoga župana Ognjeslava Utješenovića Ostrožinskog na ekonomskom unapređenju Varaždinske županije., *Acta historico-oeconomica*, 19, 1992., 69-86.)

⁷³ HDA, UOZV, kut. 616, 6-2, 45754/1883. (50902)

⁷⁴ Izvanredan primjer ovog možemo naći u obitelji Ožegović koji su se na svjetovnom i na crkvenom pa i na novinarskom planu pokušali afirmirati svojim djelovanjem pri čemu je uloga ove plemićke obitelji danas nedovoljno istražena i zaboravljena.

da je sramota da se plemići bave sitnom trgovinom i proizvodnjom, sve su više slabili dok ih nije točak povijest pomeo i ocrnio kao suviše, loše i nekorisne pa čak i neprijateljske na klasnoj ili nacionalnoj liniji.

Drnjanska predujmiona osnovana 1883. nije bila duga vijeka. U Koprivnici su nastale moćne novčarske ustanove koje su preuzele novčarsko poslovanje i na području Drnja.⁷⁵ Vjerojatno je svoje usluge Drnjanima pružala i Ludbreška štedionica. Drnjanska udruga osnovana početkom 20. stoljeća je jedan tihi pokušaj domaćih ljudi da zadrže sredstva stvorena na svom području, ali je to bio hrabar i često neuspjao pokušaj. Svaka seljačka obitelj je došla u neprilike u kojoj joj je trebao kredit. Drnje je administrativno prešlo iz ludbreškog pod koprivnički kotar, pa je Koprivnica ojačala svoj gospodarski interes prema ovom području. Koprivnički novčarski zavodi imali su afinitet prema osnivanju tvornica i trgovina, ali njihova uloga u poljoprivredi gotovo je posve zanemarljiva, osim što su bili angažirani u provođenju parcelacija plemićkih posjeda i prodaje te zemlje seljacima, pri čemu su i sami došli do posjeda nešto zemlje.

6. Štedionice i položaj seljaka

Umjesto brzog osnivanja ovih vjeresijskih udruga i hvatanja gospodarskog razvoja u razvijenijim dijelovima Monarhije osnivanje vjeresijskih udruga i zadruge se otegnulo sve do Prvog svjetskog rata, a uslijed nesnalaženja ili krivog vođenja, rad tih udruga često je bio praćen sporovima i tihim nestankom. Zemaljska vlada je zamišljala da će jednostavno okružnicom i uputama potaknuti osnivanje ovih kreditnih zadruga za seljake.

No to je vrijeme velikih upravnih reformi u Hrvatskoj, vrijeme u kojem dolazi na vlast ban Khuen Héderváry koji se zalaže za to da Mađari preko bankarskog sustava drže u pokornosti hrvatsko gospodarstvo, pri čemu i nije mislio mnogo na selo i seljake. To je vrijeme kada se osnivaju novi i reformiraju postojeći porezni uredi koji spadaju pod Zemaljsko financijsko ravnateljstvo koje je imalo za sjeverozapadnu Hrvatsku sjedište u Zagrebu u Opatičkoj ulici 18., a posebno u Osijeku za Slavoniju. No ovi uredi se reorganiziraju, ali se i dalje zadržavaju na njima isključivo mađarski natpisi. U nekadašnjoj civilnoj Hrvatskoj bilo je mnogo više ureda nego na području ukinute Vojne krajine gdje nije bilo zemljorasteretnih poslova, jer su se i porezi ubirali s većim poteškoćama budući da seljaštvo nije moglo doći do novca. S ovim poreznim uredima trebalo je uskladiti i novoosnovano gruntovnice i katastre što je bio jedan ogroman posao koji je trajao dulje vremena.

Pored toga i Hrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo u procesu reorganizacije počelo je osnivati brojne gospodarske podružnice koje su se također bavile međusobnim pomaganjem članova. No plemstvo je sve do 1907. imalo vodeće funkcije u ovom društvu. Tada dolazi do reorganizacije, ali loše gospodarenje vodi društvo prema propasti. Porasle potrebe za

⁷⁵ U Koprivnici je 1872. osnovana Gradska štedionica s dioničkim kapitalom od 500.000 kruna kojoj je na čelu bio Arnold Betlheim, Hrvatska štedionica d.d. osnovana 1898. kojoj je na čelu bio Fran Šemper i Josip Sulimanović. G. 1895. osnovana je Pučka štedionica d.d. na čelu s dr. Matom Malančecom, a 1905. Koprivnička banka d.d. na čelu s dr. Slavkom Wolfom i dr. Edom Dorčićem. (*Kompas*, n.dj., 191-194.)

kreditnim poslovanjem potaknule su nove građanske snage da postanu vodeće snage u bankarstvu. Tu se više nije spominjala ni Brdovečka ni Drnjanska predujmiona, već nove zadruge i nove udruge.

Zemaljska hipotekarna banka koja je osnovana 1892. godine u Zagrebu, a koja je osnovana nakon što je Dalmatinski sabor dobio 14. ožujka 1892. odobrenje cara za osnivanje Dalmatinsko-zemljišnog vjeresijskog zavoda, a već 26. srpnja 1892. je protokolirana i Hrvatska slavonska zemaljska hipotekarna banka u Zagrebu čiji je upravitelj bio dr. Nikola Tomašić.⁷⁶ Ova velika banka je omogućila davanje kredita zemljoposjednicima i to ne samo plemstvu pa stoga i vrijeme bana Khuena Héderváryja kao eksponenta mađarskog kapitala moramo uzimati s oprezom, pogotovo stoga što su se zahvaljujući njemu počele graditi i vicinalne pruge kroz Hrvatsku koje su poljoprivrednike približile tržištu. Međutim bilo je mnogo onih koji su se radije koristili austrijskom Zemljišno-vjeresijskom bankom u Beču (Bank für Boden kredit) i direktno Kreditnom budimpeštanskom bankom koje su tražile nešto manje kamate na zajmove. Uostalom ova banka u Zagrebu osnovana je prekasno, a i nije obuhvatila seljaštvo. I dalje su plemićki posjedi propadali zbog nedostatka kredita, nedostatka jeftine radne snage, ali i neiskustva i nesnalažljivosti njihovih vlasnika. Seljaci su pak u procesu raspadanja kućnih zadruga imali premalo zemlje, pa započinje proces njihove ekonomske emigracije koja zahvaća cijelu Hrvatsku, Slavoniju i Dalmaciju. Nutarnje i vanjske migracije i promjene političkog sustava promijenile su strukturu stanovništva, ali i strukturu zemlje.

No, princip međusobnog pomaganja i dalje je prisutan. Činovnici osnivaju svoje štedovne i predujmovne zadruge u većini gradova, pa tako i u Zagrebu, Varaždinu 1884⁷⁷ i drugdje. To je bio način da se pomogne onima koji su zapali u krizu. Princip je da se na osnovama članstva prikupljaju štedni ulogi i onda odobravaju zajmovi onima koji su najpotrebniji duboko se ukorijenio u našem narodu, osobito onome na selu, pa su te zadruge dočekale i socijalističko vrijeme kada je većina prestala radom, da bi onda bile osnovane socijalističke zemljoradničke zadruge na novim osnovama. Tako su se organizirali u drugoj polovici 19. stoljeća i radnici i obrtnici u Prvom radničkom i obrtničkom društvu, a većina tih društava je pomagala svoje članove koji su zapali u novčanu krizu. Tako su radile i okružne blagajne za potporu bolesnika koje su se počele osnivati 1893. poslije enciklike pape Leona - Rerum novarum iz 1891. godine. U nekom obliku taj sistem je živio i u brojnim seljačkim udrugama koje su osnivane u mnogim mjestima na području čitave Hrvatske i koje su radile po sistemu Schulltze-Delitzsch i Reiffeisenovom sistemu samopomoći. Po Delics ili Reiffeisenovom sistemu štednje mnoge su kombinirale i bavljene proizvodnjom. Karakteristika je svih tih

⁷⁶ Državni arhiv u Zagrebu, Sudbeni stol Zagreb, upisi dioničkih tvrtki, 40120. - Hrvatska slavonska zemaljska hipotekarna banka. Ova je banka bila financijski vezana uz Budimpeštansku kreditnu banku. Umjesto pomaganja i spašavanja posjednika zemlje ova je banka osnovala 20. V. 1905. Hrvatsko-slavonsku banku za parcelaciju i kolonizaciju koja je ubrzala raspad veleposjeda i pod vodstvom dr. Nikole pl. Tomašića i dr. Julisa Becka pomogla znatnu promjenu vlasnika veleposjednika. (Ivo PERIĆ, Ustrojstvo i poslovanje dalmatinskog zemljišno-veresijskog zavoda (1898-1924), *Radovi zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu*, 20, Zagreb 1987, 57). Pokrajinski poljoprivredni namjesnik Ivan Zotti napisao je 1896. u posebnoj studiji da bi se poljoprivreda Dalmacije mogla unaprijediti osnivanjem malih štedno-zajmovnih ustanova po Reiffeisenovu sustavu, koje je nazvao seoskim blagajnama. Tek 1896. osnovana je Splitska poljodjelska blagajna, Zadružna seoska zajmovna blagajna u Pučišću i Seoska zajmovna blagajna u Vrlici.

⁷⁷ D. FELETAR, *Prilozi za povijest varaždinskog bankarstva*, Varaždin 1983., 44.

ustanova da se nisu bavile velikim poslovima, a kada su se opredijelile za takav posao naišle su na oštru osudu.⁷⁸

Ovaj rad treba biti podsjetnik da se i plemstvo, ono pravo, hrvatsko, pokušalo uključiti u reorganizaciju gospodarstva nakon ukidanja tlake i desetine i da je Juro Jelačić smatrao da postoji povezanost između njegovog, plemićkog i seljačkog posjeda te da ih stoga treba spašavati istim metodama. Međutim prilike mu nisu bile sklone i ovi njegovi pokušaji su zaboravljeni, iako ih je ponovno 1882. pokušao revitalizirati ban Ladislav Pejačević.

Ipak sjećanje na predujmione preživjelo je krizna vremena 1873. do 1896. godine. Na zadružnoj osnovi počele u se poslije 1900. osnivati brojne vjeresijske i kreditne zadruge i udruge, pa i štedionice čime je iskazana težnja domaćeg stanovništva za financijskom samostalnošću. No želje su bile veće od snage i te štedionice nemaju većeg udjela u investicijskoj, osobito industrijskoj politici. Poduzeća iza kojih stoji njihov kapital su slaba i ona većinom postaju plijenom krupnih industrijalaca, većinom stranog porijekla.

Problemi seljaštva postaju problem Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva koje 1907. prilazi svom restrukturiranju stvarajući piramidalnu organizaciju. Ono stvara niz svojih podružnica koje se bavi i kreditiranjem seljaštva, ali zbog lošeg financijskog vođenja i pretjeranih davanja i ta organizacija propada 1925. godine. Nešto duži vijek imao je Savez hrvatskih seljačkih zadruga koji se 1901. veže uz Hrvatsku poljodjelsku banku u Zagrebu iza koje je stajao kapital crkve. Zadruga ovog tipa osnovane su i u Bedekovčini, Beli, Bisagu, Bistri, Brdovcu, Bukovcu Velikom i Malom, Čićama, Desiniću i brojnim drugim malim mjestima koja su bila poznata po svojoj vezanosti uz svoje plemićke posjede dok su ovi bili gospodarski faktor i koja su se propašću ovih veleposjeda našla u velikoj krizi jer su izgubile svog mecenu, a vjerojatno i donatora. Brdovečka zadruga, osnovana 1903., odmah je okupila 180 zadrugara, a njezin ravnatelj bio je župnik Stjepan Stepinac, dok su članovi ravnateljstva bili Nikola Skledar, Nikola Klinčić, Nikola Ključarić i Pavao Jakovina.⁷⁹ U tim vodstvima više nema plemstvu ni traga.

Iste godine (1903.) je osnovana i hlebinska zadruga koja je odmah u početku imala 132 zadrugara i kojoj je ravnatelj bio Dragutin Kolarek, a članovi Florijan Gaži, Bartol Gabaj, Florijan Doleneć, Mato Bosanović i u nadzornom odboru Martin Lukačin, Tomo Generalić itd. Zbog pripadnosti ovog područja vojnoj krajini do 1873. normalno je da ovdje plemića nije ni moglo biti.⁸⁰ U Peterancu, između Drnja i Koprivnice osnovana je zadruga 1903. i njen je ravnatelj bio Ivan Pehak, dok su članovi ravnateljstva bili Andrija Brunec, Jakob Barčanec, Stjepan Gadanec, Josip Jurjević, odnosno u nadzornom odboru Josip Betlehem, Antol Blažek, dok je blagajnik bio Ignac Kolarek.⁸¹ G. 1906. osnovan je i zadruga u Sigetecu kojoj je ravnatelj bio župnik Stjepan Kovačić, a članovi ravnateljstva Bolto Golubić, Tomo Doleneć, Stjepan Benko, Jakov Majdak.⁸² U Sigetecu nalazimo na čelu zadruge župnika, što je dosta

⁷⁸ Bio je to razlog što su se Stjepan Radić i Josip Predavec povukli iz Poljoprivredne banke koja se počela baviti lihvarskim poslovima.

⁷⁹ *Hrvatski Kompas 1913/14.*, Zagreb 1913., str. 415.

⁸⁰ Isto, str. 422.

⁸¹ Isto, str. 431-432.

⁸² Isto, str. 435,

čest slučaj da zbog središnjice koja je bila u rukama katoličke crkve svećenici imaju određenu ulogu u ravnateljstvima tih zadruga kao pismeni ljudi i oni koji su najbolje poznavali potrebe pojedinih domaćinstava. Ponegdje nalazimo i plemstvo, ali samo onog nižeg.⁸³

Na temelju zak. čl. XXIII. 1898. osnovana Zemaljska središnja vjeresijska udruga u Budimpešti koja je imala zagrebačko zastupstvo u Trenkovoju ulici 8, također je utjecala na slabljenje zadruga. Udruge su osnovane i u Ludbregu, Malom Bukovcu, Martijancu, Novom Marofu, ali i u Mariji-Bistrici, Oroslavju, Stupniku, Topolovcu te Zaprešiću i mnogim drugim mjestima.⁸⁴ Vodstvo u ovim udrugama imali su mađaroni povezani s financijskim krugovima Mađarske. Udruge su imale ulogu cijepanja seljaštva na one promađarski raspoložene koje je moglo očekivati pomoć mađarskog kapitala i na ono domaće, hrvatsko, prepušteno samo sebi i svom samoorganiziranju. Problem seljačkog kredita je najvažniji segment seoskog gospodarenja u čitavom međuratnom razdoblju i na njemu su se slamale i Radićeve gospodarske organizacije koje je vodio Josip Predavec, Pavao Basariček i drugi vođe Hrvatske seljačke stranke.

Udruge i zadruge su popunile potražnju za kreditima sve do osnivanja Privilegirane agrarne banke 16. travnja 1929. koju je osnovala jugoslavenska vlada glavnicom od 700,000.000 dinara, ali su krediti davani samo odanim seljacima i u Hrvatskoj taj kredit nije dobilo mnogo seljaka. Seljaci su i dalje vapili za kreditom, a snalazili su se na razne načine.⁸⁵

7. Zaključak

Osnivanje kreditnih zavoda u Hrvatskoj započelo je poslije 1848., ali je bilo otežano jer zakoni koji su se mogli olako primjenjivati u Austriji nisu bili primjenjivi u Hrvatskoj podijeljenoj na civilni i vojni dio. Političke prilike su u tome odigrale vrlo važnu ulogu, a osnivanje svakog novčanog zavoda bilo je protkano velikim poteškoćama jer je odobrenje od austrijskih vlasti bio dugotrajan i težak proces, a uvijek je nedostajalo i početnog kapitala i povjerenja.

U svakom slučaju predsjednik Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva Juro Jelačić pokušao je u Brdovcu 1873. godine stvoriti prototip rada jedne predujmione po uzoru na Štajersku gdje je taj princip u potpunosti funkcionirao kao i u susjednoj Kranjskoj. No, u Hrvatskoj je to bilo teško provesti zbog posebnih društvenih prilika i gospodarske nesamostalnosti.

⁸³ Najbolji primjer toga je barun Pavle Rauch, ban od 1908-1910., koji je tijekom svog banovanja učinio mnogo dobrog i gospodarstvu i kulturi, a u hrvatskoj historiografiji obilježen je kao mađaron - iako to nije bio - i kao politički negativac - iako ni to nije bio. Vidi: M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, "Ban Pavle Rauch i Hrvatska u njegovo vrijeme", *Povijesni prilozi*, 18, Zagreb 1999., 268-275., te ing. Stjepan KEGLEVIĆ, "Sajmovi u doba bana Pavla Raucha", *GL*, 17, 15. rujna 2009. str. 47. te Isti, "Za procvat Hrvatskog primorja i Like", *GL*, 18, 1. X. 2009., str. 47.

⁸⁴ *Hrvatski kompas*, 1913/14., str. 447-448, 449-450.

⁸⁵ U upravni odbor Privilegirane agrarne banke ušao je i dr. Oton Frangeš, ministar poljoprivrede, ali i grof Miroslav Kulmer (*Privreda*, Zagreb, 1929, str. 213.); Dr. V. ESIH, Naše kreditno tržište i Privilegirana agrarna banka, *Privreda*, Zagreb, 1929, str. 105. Banka se sporo osnivala i još u rujnu 1929. godine nije bilo podružnice u Zagrebu (*Privreda*, 1929, str. 198).

Deset godina kasnije drnjanski župnik Vimpošek potiče bana Ladislava Pejačevića da potakne osnivanje kreditnih seljačkih ustanova, jer se 1882. seljaštvo nalazilo u takvom stanju da je bilo sklono i pobuni koja je izbila na više mjesta.

Juro Jelačić, Vimpošek i Pejačević su svakako imali dobru zamisao koja se nažalost zbog političkih prilika i slabosti Hrvatske i Slavonije u okviru Monarhije nije mogla realizirati. Oni su pripadali istoj generaciji koja je željela da se domaćim kapitalom pomogne domaćim ljudima, na principu samopomoći. Nisu bili izumitelji ovog sistema već su samo pratili pozitivne primjere u Kranjskoj i Štajerskoj. Nažalost ovi su pokušaji imali preslabu pomoć nadležnih institucija koje su preferirale agresivnost privatnog kapitala i to uglavnom stranog. Stoga je potreba i potraga za novcem bila kod seljaštva u Hrvatskoj silno izražena no i bez mogućnosti da do njega dođu. U pokušajima restrukturiranja gospodarstava na selu mnoga imanja, kako seljačka tako i plemićka su propala, a njihovi vlasnici napustili zemlju u potrazi za boljim životom. Ne samo sitni već i srednji zemljišni posjed bio je u opasnosti da prijeđe u ruke stranaca. Umjesto da je selu pružena podrška za uspješniji razvoj, započeo je proces industrijalizacije i deagrarizacije, te proces iseljavanja onih koji se nisu snašli u novim društvenim uvjetima. Iako su se seljaci odupirali stvaranjem zadruga i udruga, oni nisu mogli konkurirati građanima i snažnom financijskom kapitalu koji je u našoj zemlji gledao pogodan prostor za plasiranje svojih roba te dobivanje jeftinih sirovina radom u rudnicima, u vinogradarstvu odnosno jeftine robe jeftinim radom nekvalificiranih radnika u industriji. Sve se to moralo odraziti i na novčanim ustanovama. Velike banke su progutale male, a ove male često su samo filijale jačih banaka. One su prividno nezavisne, ali su ustvari produžena ruka krupnog kapitala. One pod prividom internacionalne širokosti nastupaju nacionalistički uskogrudo, pa srpski, češki, njemački i talijanski kapital vlada preko bankarstva Hrvatskom i osvaja i važne gospodarske pozicije koji utječu i na političke stavove Hrvatske prema tim zemljama. Najbolji dokaz toga je analiza osnivača poduzeća u Hrvatskoj. Većinom su to stranci iza kojih se krije njihov nacionalni kapital i interes.

U takvoj situaciji male predujmione, osnovane na domoljubnoj i lokalnoj osnovi nisu imale budućnost. One se formiraju u malim sredinama, ali i ubrzo nestaju pod pritiskom krupnijih novčanih ustanova. I veleposjednici, koji su u početku podržavali predujmione, brzo su im okrenuli leđa kada je 1892. osnovana u Zagrebu Zemaljska hipotekarna banka kojoj je bio upravitelj dr. Nikola Tomašić, kasniji ban, a koja banka je zapravo bila sestra budimpeštanke Kreditne banke, gdje su mogli dobiti kredit za svoje posjede. Zbog interesne povezanosti bana Khuena Héderváryja s ovom institucijom i njenim kćerima (Banka za kolonizaciju i parcelaciju itd.), Jelačićeva predujmiona, a ni one brojne vjeresijske udruge koje su nastajale početkom 20. stoljeća, nisu imale značajniju ulogu u održanju seljačkog gospodarstva iako su vjerojatno pomogle njegovom preživljavanju. Proces stvaranja velikih banaka išao je kroz male banke koje su se utopile u velikima. Na taj način došlo je do umrežavanja novčarskih ustanova u Hrvatskoj.⁸⁶

⁸⁶ W. J. MOMMSEN, *Europäischer Finanzimperialismus vor 1914.*, referat podnesen u San Franciscu na XIV Internationalnom Kongresu povijesnih nauka 1975.

Vrlo burno vrijeme velikih promjena i nestabilnosti društva u Hrvatskoj koje se vrlo teško sređivalo, jer je imalo samo neke elemente državnosti, nije pogodovalo uravnoteženom razvoju i širenju kreditnih udruga i zadruga i one su se uglavnom utopile u bankarskim kapitalima većih novčanih ustanova čija je svrha bila špekulativna. No bez ikakvog zazora treba ukazati na vrijednost Pravila brdovačke predujmione koja su napisana 1873. toliko jasna da su poslužila kao temeljni predložak pravilima mnogih društava sve do Prvoga svjetskog rata, a ponekad i duže.

Summary

The second half of 19th century is the period, when commodity-for-money economy started to blossom. Money and capital became dominant tools in modernization. Administratively, Croatia was split into different regions and could not follow the fast track development of financial institution of Austria and Hungary. However, Croatia was aware that it provided tools for growth and tried to use its modest financial resources to establish cash funds and later on, credit institutions. While the first Croatian savings bank was established in 1846, small credit institutions, originally established as saving societies in small towns had little power of capital accumulation; they failed and went bankrupt quickly, unable to fight strong competition of bigger banks and saving societies.

Parts of nobility and clergy were also involved in establishing the first credit institutions in Croatia. In 1873, a savings society "Brdovečka predujmiona", owned by Count Jure Jelačić, a notable landlord, was the very first attempt, and a good one, to help patch and repair estates of the nobility and peasants that were in ruins; this first savings bank operated on the basis of self-assistance, or rather, as a mutual fund. Ten year later, the same was attempted by Drnje parish priest, rev. Ignjat Vimpošek. He encouraged the viceroy Ladislav Pejačević, a notable landlord in his own right from Slavonia, to send a circular memorandum to interested parties, informing of the savings society and its bylaws; it was meant to be an example for establishment of other savings societies throughout Croatia and Slavonia.

In the beginning, these credit institutions were slowed down by competition from well-organized savings and commercial banks, and an ongoing financial crisis. It was easily forgotten that landlords and clergy tried to save peasants from financial perils, a great number of peasants found way out by leaving their land, and off land in general, looking out for resettlement in nearby towns or a job in industry. The savings society "Brdovečka predujmiona" was researched in detail by prof. Stjepan Laljak, some ten years ago. However, Drnje savings society has not been in spotlight at all.

This paper reviews some elements of the savings societies and the banks of that period, researching credit institutions that existed by the year 1883, when the viceroy Count Khuen Hedérváry came in office. This paper focuses on savings societies, the Brdovečka and Drnje predujmiona.

Ekonomaska i ekohistorija
Economic- and Ecobistory

Časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša

Journal for Economic History and Environmental History

Volumen VI. / Broj 6
Zagreb - Samobor 2010.
ISSN 1845-5867
UDK 33 + 9 + 504.3

Nakladnici / Publishers:

Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju
Society for Croatian Economic History and Environmental History
Ivana Lučića 3, HR - 10000 Zagreb
tel.: +385/1/61-20-148, fax: +385/1/61-56-879

Izdavačka kuća Meridijani
p.p. 132, 10430 Samobor
tel.: 01/33-62-367, faks: 01/33-60-321
e-mail: meridijani@meridijani.com
www.meridijani.com

Sunakladnici / Co-publishers:

Međunarodni istraživački projekti: "Triplex Confinium - Hrvatska višegraničja u euromediteranskom kontekstu" (voditelj prof. dr. sc. Drago Roksandić) i Triplex Confinium - "Hrvatska riječna višegraničja" (voditeljica: doc. dr. Nataša Štefanec) Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Urednici / Editors-in-chief:

Hrvoje Petrić, Drago Roksandić

Uredništvo / Editorial Staff:

Dragutin Feletar, Željko Holjevac, Mira Kolar-Dimitrijević, Dubravka Mlinarić, Nenad Moačanin, Hrvoje Petrić, Drago Roksandić, Mirela Slukan Altić, Ivica Šute

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Board:

Drago Roksandić - predsjednik (Zagreb, Hrvatska), Daniel Barić (Le Havre-Pariz, Francuska), Slaven Bertoša (Pula, Hrvatska), Zrinka Blažević (Zagreb, Hrvatska), Tatjana Buklijaš (Auckland, New Zealand), Boris Golec (Ljubljana, Slovenija), Hrvoje Gračanin (Zagreb, Hrvatska), Andrej Hozjan (Maribor, Slovenija), Halil İnalçik (Ankara, Turska), Egidio Ivetic (Padova, Italija), Silviije Jerčinović (Križevci, Hrvatska), Karl Kaser (Graz, Austrija), Isao Koshimura (Tokio, Japan), Marino Manin (Zagreb, Hrvatska), Christof Mauch (München, Njemačka), Kristina Milković (Zagreb, Hrvatska), Ivan Mirnik (Zagreb, Hrvatska), Mirjana Morosini Dominick (Washington D.C., SAD), Lajos Rácz (Szeged, Mađarska), Gordan Ravančić (Zagreb, Hrvatska), Marko Šarić (Zagreb, Hrvatska), Mladen Tomorad (Zagreb, Hrvatska), Jaroslav Vencalek (Ostrava, Češka), Milan Vrbanus (Slavonski Brod, Hrvatska), Zlata Živaković Kerže (Osijek, Hrvatska)

Prijelom / Layout:

Meridijani, Alan Čaplar

Za nakladnike / Journal directors:

Petra Somek, Hrvoje Petrić

ISSN:

1845-5867

Tisak / Print by:

Bogadigrafika, Koprivnica 2010.

Na naslovnici / Cover:

Vrh Kalnika Vranilac / Vranilac, Peak on Kalnik Hills
foto / photo: Alan Čaplar

Adresa uredništva / Mailing adress:

Hrvoje Petrić (urednik)
Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb
e-mail: h.petric@inet.hr

Tiskano uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa RH i Koprivničko-križevačke županije
